Новы Час | 28 траўня 2021 | № 20 (728) | «ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ» | №5

Літаратурная Беларусь

Выпуск №5 (177)
(травень)

КУЛЬТУРНА-АСВЕТНІЦКІ ПРАЕКТ
Грамадскага аб'яднання «Саюз беларускіх пісьменнікаў» і «Новага Часу»

lit-bel.org
novychas.by

Змест

Васіль Быкаў: «Трэба жыць і змагацца»

Прапануем «новачасным» чытачам фрагменты гутарак з Народным пісьменнікам Беларусі Васілём Быкавым, занатаваныя Юрасём Залоскам у траўні–чэрвені 1995 года. Яны, несумненна, былі найперш абумоўленыя часам, які перажывала Беларусь: рэферэндум аб мове, інтэграцыі з Расіяй і змене нацыянальнай сімволікі. Але гэтыя гутаркі, прысвечаныя лёсу Беларусі ды верагоднасці выжывання беларускай нацыі і культуры, і сёння найактуальныя, — і яскрава сведчаць аб тым, што думкі і словы вялікіх людзей не спазняюцца і не знікаюць, бо існуюць і ў сваім часе, і па-над ім...

Фота Дзмітрыя Дзмітрыева

«Нацыяналізм як неабходная перадумова дэмакратыі»

— Падзеі, што адбываюцца цяпер у Беларусі, прадказваліся даўно. Гучала нямала папярэджанняў у бок дэмакратычных сілаў аб рэальнай магчымасці наступу сіл камуністычнага рэваншу. Ды, аднак жа, сцвердзіўся самы кепскі з усіх магчымых варыянтаў — горшага і нельга было чакаць. Сёння шмат закідаў на адрас «цынічнага прэзідэнта», «расейскіх спецслужбаў» і да т.п... Вашыя прэтэнзіі да дэмакратычнага руху ў сувязі з паразай нацыянальных сілаў?

— Прэтэнзіі, так бы мовіць, класічныя, — тыя, што, бадай, спрадвеку прынята адрасаваць дэмакратам: чаму не аб'ядналіся? Але, мабыць, таксама спрадвеку дэмакратыя слухае такія папрокі, але не толькі не аб'ядноўваецца, а няспынна раз'ядноўваецца. Заўджы і ўсюды. Мабыць, такая ўжо прырода, метафізіка гэтае плыні. У процівагу яе антыподам, якія таксама заўсёды і ўсюды, — але аб'ядноўваюцца, зрастаюцца, ператвараюцца ў адно. Як цяпер чырвоныя з карычневымі. Пяцьдзясят гадоў таму яны з крывёю біліся на палёх Еўропы, а цяпер скрозь хаўрусуюцца, утвараючы новы, дзівосны палітычны арганізм, яшчэ больш цынічны, чым камуністы і фашысты паасобку.

Нашыя палітыканы ад тутэйшай палітыкі нікога не абдурылі, як Вы кажаце. Іхнія «дурыкі» былі відаць з самага пачатку. Яны проста вырвалі ўладу… Але новыя — больш цынічныя, нахрапістыя, яны рашуча выкарысталі сілу, у тым ліку і тую, што ходзіць у бронекамізэльках і чорных масках. Яны і не думалі нічога рабіць, апроч бязмежнага ўмацавання бязмежнай улады. І тое зразумела: хто мае ўладу, той мае сілу, а хто мае сілу, таму непатрэбна ніякая праўда.

— Даруйце, але ж ці не ведае гэты народ, што такое камунізм і якія выгады «найлепшага ў свеце грамадства»? Ведае цудоўна. Ды, аднак жа, выбірае «ранейшых». У чым сакрэт такога парадоксу?

— Што да выбараў, дык я лічу, што выбары ў нас несвабодныя. Выбары сфальсіфікаваныя ад пачатку да канца... Рэч у фальсіфікацыі. Выбарчыя камісіі зрабілі пэўныя намаганні, самыя розныя — якія, мы ніколі не даведаемся, таму што гэта абсалютна закрытая для публікі і журналістаў справа. Яны робяць гэтую «хімію» ў падполлі…. Таму што яны ведаюць, на чыім баку сіла і каму трэба служыць. Ніхто не будзе выкрыты. Ніхто не будзе абвінавачаны ў фальсіфікацыі... Мясцовыя «вертыкальныя дыктатары» дзеля гэтага стварылі з дапамогай спецслужбаў выбарчыя камісіі са сваіх людзей. І таму адтуль нічога не выйдзе. А назіральнікі, на якіх былі спадзяванні, назіралі проста выбары, сам працэс галасавання. А вось што адбывалася пасля выбараў — гэтага не ведае ніхто. І ніколі гэта не будзе вядома. Ніякіх дакументаў нікому не дадуць, а калі дадуць, дык яны будуць сфальсіфікаваныя, таму што дзе гарантыя таго, што выбарчыя камісіі не мелі запасу свабодных бюлетэняў, якімі яны маглі распарадзіцца як заўгодна: замяніць, падмяніць, выкрэсліць пэўныя прозвішчы? Таму я лічу, што дэмакратычных і свабодных выбараў у нас не было, — як у мінулым, так і цяпер. І калі б уладамі была пастаўлена задача дасягнуць 99,99% «за» па тым ці іншым пытанні ці кандыдатуры, — гэта было б зроблена. Рабіць гэта выдатна навучыліся за гады савецкай улады. Тут цэлая навука...

— ...Быццам і не было гадоў галоснасці, выкрыцця ГУЛАГу, антычалавечых «сакрэтаў» сацыялістычнай гаспадаркі. А народ, бы тыя рабы, што палюбілі свайго гаспадара, зноў выбірае «баронаў» і «старшыняў». Гэта што — псіхічная паталогія, калапс палітычнай волі? Калі не, то што гэта за народ такі — з такім стаўленнем да палітыкі і палітыкаў, а галоўнае — да самога сябе?

— ...Некалі я ўсё не мог зразумець, па якіх антрапалагічных прыкметах людзі вылучаюцца ў наменклатуру. Відаць, з вялікім сэнсам гэта робіцца. Яны, як правіла, людзі мажныя, як у арміі — што ні генерал, дык метр у плячах і фізіяномія ні ў які аб'ектыў не лезе. Так і тут. Усе яны абавязкова маюць вельмі зваблівы начальніцкі антураж — якога-небудзь худзенькага, мізэрненькага там не бывае, ён туды не можа прайсці. І займаюць пэўныя пасады. Пaглядзіце, хто ў нас цяпер гаспадар на вёсцы? Ды гэтыя, чырвоныя князі і бароны. І як іх не будуць выбіраць? Іх заўсёды будуць выбіраць, бо яны сіла, яны ўлада...

Вядома, чалавеку ўласціва рабіцца разумным пасля паразы, бо «каждый мнит себя героем, видя бой издалека». Рэч не ў памылках БНФ. Фронт зрабіў болей, чым можна было наогул зрабіць у гэтых умовах. Прынамсі, ніводная палітычная партыя не зрабіла болей. І калі на выбарах перавага аказалася на баку камуністаў, дык, мабыць, таму, што кампартыя карыстаецца ўласным, раней напрацаваным капіталам, у той час як Фронт пачынаў барацьбу без аніякага капіталу — ні маральнага, ні матэрыяльнага, ствараючы ўсё ў працэсе замаруджанага, супярэчлівага, труднага Адраджэння. У нас нямала партый, якіх ніяк не абвінаваціш у тых праліках, што цяпер прыпісваюцца БНФ. Яны ні на чым не зацыкліваліся, не радыкалізавалі сваю палітыку, ужо ніяк не цьвялілі рускамоўнае грамадства. Але хіба тыя партыі перамаглі? Яны таксама пацярпелі паразу...

Мабыць, сучасная дэмакратыя (у тым ліку і нацыянальная) не надзелена адэкватнымі сродкамі барацьбы з таталітарнымі, камунафашыстоўскімі сіламі. Мабыць, гэтыя дзве рознаскіраваныя плыні існуюць у розных палітыка-маральных сферах, і калі дэмакратыя змушана карыстацца толькі дэмакратычнымі метадамі (карыстацца іншымі яна не можа, каб не страціць сваёй дэмакратычнасці), дык іхнія супернікі заўсёды вольныя ў выбары сродкаў — ад раз'юшанай хлуслівай прапаганды да тайных хітрасцяў спецслужбаў, АМОНаў і спецназаў у чорных намордніках. Яны не зважаюць на судовую ўладу, якую самі прызначаюць, на СМІ, якімі аператыўна камандуюць. Іх не рэгламентуе ніякая мараль — ні хрысціянская, якая ніколі іх не абыходзіла, ні нават скасабочаная камуністычная этыка, ад якой яны адракліся ў жніўні 1991 года.

Калі мець на ўвазе выбары і рэферэндум, дык на іх вынік наўрад ці паўплывалі якія-небудзь памылкі ці недахопы. Не варта таксама наракаць на несвядомасць «дурнога народа», які гэтак неразумна прагаласаваў.

Працяг на стар. 12–13 (6–7) »

Алег ЛОЙКА

Зялёныя вуліцы

1 траўня споўнілася б 90 гадоў вядомаму паэту, празаіку, перакладчыку, педагогу, доктару філалагічных навук, прафесару, член-карэспандэнту Нацыянальнай акадэміі навук, лаўрэату Дзяржаўнай прэміі Беларусі Алегу ЛОЙКУ.

Да свайго адыходу ў іншы свет у лістападзе 2008-га ён актыўна друкаваўся і ў нашым выданні. Згадваючы светлае імя Алега Антонавіча, «новачасная» «Літаратурная Беларусь» друкуе ягоныя згадкі-ўспаміны — пра сваіх родных і блізкіх, пра свае вытокі і першашляхі.

Перш чым расказаць пра свайго бацьку Антона Цімафеевіча Лойку, я пачну пра маму. Гэта яна яго заўсёды ўшчувала: «Дзяцей не бачыш!.. У хаце не стыкаешся!.. Ніколі цябе дома няма: усё бяжыш і бяжыш кудысьці...».

Кудысьці бацька сапраўды заўсёды бег. І не толькі бег, бо і ехаў. Людзі клікалі бацьку да хворых. І бацька ехаў лячыць, ратаваць хворых, летам ці зімой, у спёку ці ў мароз.

Слонімцам мой бацька стаў 10 лістапада 1929 года, калі яго пад сваё крыло ў Чырвоны Крыж узяў доктар Уладыслаў Маліноўскі. Пры Слонімскім магістраце ён узначаліў Чырвоны Крыж — нешта накшталт палiклінікі, дзе кожны мясцовы чалавек бясплатна мог атрымаць медыцынскую дапамогу. Пры ўрачу павінен быў быць другі чалавек — фельчар. Вось такім другім чалавекам і стаў мой бацька.

Гэта была яшчэ, пэўна, і родавая праднаканаванасць: мой дзед Цімох умеў пакладаць парасят, загаворваў ад рожы, ад пярэпалахаў. А прадзед мой Лявон — бацька дзеда Цімоха, — той увогуле меў славу знахара ледзь не на ўсё Палессе: да яго ў вёску Крывічы, што ля Дзярэчына, прыязджалі ажно з-пад Пінска.

На службу ў польскае войска тату прызвалі з Крывічоў 15 сакавіка 1926 года. Тэрміновую службу адбываў у 3-м санітарным батальёне ў Горадні і 5-м ваенным шпіталі ў Слоніме.

Бацька мне даволі рана прызнаўся: шпіёнская клічка яго была «Госпітальны». Ды дзе бацьку і калі завербавалі — я не ведаю, не спытаў. Не ўдакладняў, не здавалася тады мне такое чымсьці важным. Гурток грамадаўскі, відаць, бацька арганізоўваў ля Баранавіч, відаць, і свой беларускі верш на грамадаўскай хвалі пісаў у Баранавічах. Верш друкаваў пад псеўданімам. Ды дзе, калі?

Тое агенцтва, вядома, фінансавалася: маладому капралу, канешне, лішнія грошы былі не лішнія, але, напэўна, не так з-за іх, а з-за ідэі, з-за сваёй прыхільнасці да Расіі, да Саветаў тата стаў Госпітальным. Які быў з яго агент, мне, вядома, не сказаць. Не думаю, што бацька мог ім стаць у Крывічах — да чыннай службы у польскай арміі. Хоць...

У 1931 годзе доктар Маліноўскі паслаў майго бацьку ў Варшаву на санітарныя курсы. Пасля курсаў бацька стаў санітарным кантралёрам усяго даваеннага Слоніма.

Ад вуліцы да вуліцы, ад падворка да падворка ён аглядаў Слонім. У твар яго ведаў кожны гаспадар хаты, кожны крамнік, кожны цырульнік.

Бацька быў удзельнікам польска-нямецкай вайны. Трапіў у палон да савецкіх войскаў. Яго адпусцілі на радзіму, і недзе познім кастрычнікам ён, прыехаўшы цягнікам, ішоў цераз масты над Шчарай, дзе патруль яго арыштаваў. Арышт быў нядоўгі: слонімская міліцыя з даваенных слонімскіх падпольшчыкаў тут жа бацьку вызваліла. І яшчэ не паспела вызваліць, а ганец ад іх стукаўся ўжо ў нашу кватэру на Падгорнай вуліцы 31, паведамляючы маме і нам, дзецям: «Лойка вярнуўся!..».

Я лічу лёс бацькі незвычайным, нават надзвычайным. Многім вядомы налёт, які ўчынілі на Слонім у другую нядзелю пасля пачатку вайны савецкія танкі, танкеткі. Немцы былі ашарашаныя. Штаб самога Гудэрыяна быў у Слоніме спалены. Пасля налёту пачалася расправа: усіх мужчынаў сагналі на стадыён, які тады знаходзіўся між вуліцамі Шасейнай і Жыровіцкай. Трапіў на стадыён і мой бацька. Халоднае дула пісталета ад яго чала адвёў немец, які заўважыў на рукаве бацькі павязку з чырвоным крыжам. Бацьку тут жа адправілі ў шпіталь, і больш як месяц ён не начаваў дома: апераваў раненых. Гэта была народная бяда, але і школа для майго бацькі-медыка.

І зноў прыйшла новая хваля прызнання цудадзейнасці яго рук, новая хваля розгаласу, бо бацька не толькі лячыў, але пасля папраўкі раненых рассылаў іх па вёсках пастухамі, прымакамі. Цераз гэтых раненых бацька пасля займеў сувязь з партызанамі, цераз іх перадаваў партызанам лякарствы, пісаў рэцэпты, па якіх яны маглі набыць лекі ў слонімскай аптэцы. Справа ў тым, што падчас акупацыі мой бацька стаў намеснікам галоўнага раённага ўрача, якім быў Іван Пятровіч Геніюш — муж Ларысы Геніюш. У аптэцы лякарствы давалі толькі па рэцэптах, завераных галоўным урачом ці маім бацькам. Сувязь з партызанамі — гэта было небяспечна. І каб гэбіткамісар Слоніма Эран, якому бацька мой рабіў масаж, пра тое ведаў, быць бы нам «на Пятралевіцкай гары». Зрэшты, Эран пра тое дадаўся, калі яго ў пасляваенны час у Гамбургу судзілі, а бацька мой на тым судзе быў сведкам ад Слоніма, ад слонімцаў.

З гебіткамісарам Эранам гісторыя склалася трагічнай для майго бацькі. У Гітлера гебіткамісары былі маладыя: Эрану ў Слоніме было не больш, як 35 гадоў. Бацьку маймў было тады сорак. Энергічны, не скажу, каб не прыгожы партыец Эран ужо

Сям'я Лойкаў. Слонім, 1934 г. На пярэднім плане ў цэнтры – Алег Лойка

са сваіх трыццаці пяці гадоў бярог сваё здароўе і, ведаючы, які розгалас у майго бацькі-медыка, запрасіў яго да сябе масажыстам. Бацькавыя рукі чараўніка-масажыста хадзілі па спіне фашысцкага гаўляйтэра Эрана. Не ведаў таго, вядома, Эран, што ба́цькі майго рука адначасова падпісвала рэцэпты на лякарствы, што ішлі да партызан. Менавіта лякарствы лучылі майго бацьку з лесам, што паўплывала на лёс майго бацькі пасляваенны, на тое, што яго не рэпрэсіравалі: медаля партызанскага не далі, і на здзек КДБ бацьку цягала да немажлівага. Патрабавалі ад яго рознага, але я дакладна ведаю, што патрабавалі сведчання пра Ніну Карач, пра бацьку яе Емяльяна, з якім мой бацька шчыра сябраваў у даваенны час, у якога не раз мы гасцілі ў хаце на першых Рэзках у часы акупацыі. КДБ аднойчы давяло бацьку да таго, што ён пайшоў на канал тапіцца. Адвяло бяду тое, што ён успомніў не так сваю Марусю-жонку, як нас, дзяцей, мяне і Люсю, — тое адвяло бяду. А ў выпадку з Нінай Карач былі пагрозы: «Не падпішаш, сын не атрымае залатога медаля». Ні залатога, ні сярэбранага медаля я, выдатнік БСШ №1 горада Слоніма, не атрымаў.

І яшчэ аб адным я не магу не сказаць, гаворачы пра свайго бацьку: аб тым, як яго Слонім праводзіў у апошні шлях. Не толькі Зялёная вуліца развіталася з ім, труна з яго целам стаяла ў спартзале медвучылішча — будынку, што амаль візаві Ніжняга Замка, у якім быў раддом, у якім былі пакоі і таго Слонімскага Чырвонага Крыжа, у якім бацька пачаў працу з доктарам Маліноўскім. Гарадскія ўлады дазвол далі, і жалобны картэж прайшоў вуліцай Пушкіна да могілак на Ружанскай вуліцы. Шэсцьдзясят пяць вянкоў неслі слонімцы ўслед за бацькавай труной. Гэта я ніколі не забуду!..

Маці мая перажыла бацьку на чатыры гады. Жыў бы даўжэй бацька мой, жыла б даўжэй на свеце гэтым і мама мая. Вычатавальных бацькавых рук маці маёй забракла...

Маму я называў мамай, цешчу — маці. Любіў абаіх, хоць гэта былі розныя любові: па крыві і па закаханасці ў Лілю — спачатку ўхажорку, потым — у жонку, у маці маіх дзяцей. Пры маці быў змалку, малым, дык быў маміным сынком, цешчу-маці пазнаў з сямнаццаці гадоў, і яна — адчуваў — ухвалявала выбар маладой сваёй дачкі Лілі.

Лёсы маіх мамы і маці былі розныя і блізкія, са сваімі радасцямі, са сваім горам. Радасцяў было менш, а гора хлябнулі абедзве, відаць, пароўну. Мая мама нарадзілася каля Ферганы — на станцыі Скобелева 9 жніўня 1906 года. Маці — таксама Марыя, дачка Іосіфа Грыпіча, нарадзілася 22 лютага 1903 года на станцыі Лясной каля Баранавіч, хоць яе маленства да бежанства прайшло ў Шылавічах ля Слоніма. Маленства маёй мамы — Канібадам, Ташкент. Перад першай сусветнай вайной бацька мамы Іван Антонавіч прывёз дачушак Тасю і Марусю на радзіму — у Загалічы і Далкі каля Ражанаў. Дзед Іван быў родам з Загаліч, баба мая — Ксенія Данілаўна Густыр — з Далкоў. Шаснаццацігадовай, з беднай сялянскай сям'і забраў яе купец Янка Зубеня спачатку ў Баку, пасля ў Канібадам. Усяго адзінаццаць дзяцей нарадзіла Ксеня з Далкоў Янку з Загаліч. Але выжылі толькі тры сястрыцы — Тася, Маруся, Валя.

Мама мая з Ташкента вярнулася не ў Загалічы, а ў Альбяртын каля Слоніма. Вярнулася без бацькі... Мой дзед Іван Антонавіч быў за меншавікоў, таму бальшавікі яго ў 1918 годзе расстралялі. Пра гэта мне ўпершыню сказала мама ў 1946 годзе, калі ішлі мы з Ражаной у Загалічы. Быць унукам меншавіка — гэта было тады не надта весела, і аб гэтым я кажу ўпершыню...

Мая мама пабралася з маім татам 13 чэрвеня 1930 года. Увогуле пабраліся яны — як матросы з разбітых караблёў: першыя каханні і мамы маёй і таты былі нешчаслівымі. Маміна альбяртынскае каханне — Пётр Карэвік, рускі белаэмігрант, былы кадэт — выбраў у жонкі не яе, а другую, пра якую мне мама гаварыла жудасныя рэчы, што, маўляў, яе суперніца прыварaжыла Карэвіка сліною нябожчыка і што тое прыварaжэнне каштавала Карэвіку смяротэльнай хваробы — сухотаў, якіх тады не вылечвалі. Паміраў Карэвік, калі мама ўжо выйшла замуж за майго тату, калі на свеце быў ужо я. Не зусім выразна помню тое, але што бацька пайшоў з мамай у прадсмяротны час да Карэвіка — гэта факт. Перад тым былі, праўда, доўгія размовы, ды высакародства бацькавае ўзяло верх. Памяць Карэвіка ў сэрцы мамы была заўсёды — пра Карэвіка нам з Люсяй яна гаварыла часта, часта...

На Татарскай вуліцы ў слонімскім доме Арэдні Шэгігдэвіч, у якім бацькі жылі з 1 кастрычніка 1930 года, 1 мая 1931 года нарадзіўся я...

Пра тое, што я буду пісаць пра сваю маму цяпер, мне нават пісаць страх, успамінаць балюча, мне шкада і сёння тую яе, даведзеную да адчаю, да спробы самагубства. А хто даваў? Не сама ж сябе давяла — яна, руплівіца, уся радасная ў працы, самааддадзеная як тату, так і гаспадарцы, завесці якую ў Загалічах на радзіме бацькі маёй мамы — тата даў згоду.

Перадгісторыя гаспадарства пачалася, па-сутнасці, яшчэ на Татарскай вуліцы, калі маладая пара Лойкаў завяла свінчо. Дастатку ў сям'і не хапала: нас, дзяцей, ужо двое, малодшая маміна сястра Валя вучылася ў гімназіі (за яе — заплаці, уніформу — купі). Жылі пераважна ў крэдыт, маці толькі і запісвала, куды колькі тых злотых аддаць, каб канцы з канцамі скараціць. Пагэтаму і кідалася мама туды, сюды, і, відаць, самай першай спробай выйсці на дастатак было рашэнне ўзяць кіёск. Рынак, за «спіной» у кіёска была гасцініца «Ерусалімская», амаль візаві — мадэрная аптэка, поблізу — справа — пякарня Зэліка. Месца было бойкае, раніцай мама ці адна з цётак спяшаліся на Парадную — да Рыпа, у якога набіралі «свежыя» газеты, часопісы. Былі ў кіёску і цыгарэты. Не вельмі ведаю, як гандаль газетамі ішоў, але што задума з кіёскам скончылася ледзь не трагічна, памятаю выразна. Узімку сядзець у кіёску было холадна, вось і брала маці дзеля абагрэву гаршчок з жарам:

вугаль памалу тлеў, мама-кіяскёрша аднойчы аднак так і не заўважыла, як учадзела, ледзьве адкачалі…

А спачатку… Спачатку было шчасце Загаліч. Вёска, збітная хатамі пад высокімі цяністымі дрэвамі, цераз дарогу Мізгіры–Ражаная –невялікі выган, за якім стаяў ужо ладны маладняк, які пераходзіў у Запашкі, леваруч якога была пясчаністая дарога да самых Кутоў, дзе проста перад вачыма стаяла Ружанская пушча. Бацька выбраў загуменне насупраць разложыстай ліпы Майсея Харытоніка. Агарадзіў дваццаць сотак, сто дрэў, прывёзшы з лесу, пасадзіў ля плота, а потым — перад вокнамі хаты — пасадзіў і сад: яблынькі, грушкі. Ля аднаго дрэўца позняй восенню сфатаграфаваў і мяне з Люсяй. Перад трыма вокнамі хаткі пад саламянай страхой мама разбіла клумбы: кветак было мора — вяргіні, касачы, павой, ільвіны зеў (іх будзе больш на Зялёнай вуліцы ў Слоніме ў пасляваенны час, але каралевай кветак мама пачалася ўжо там, у Загалічах).

Тата прыязджаў кожную суботу — на ровары, са Слоніма, 34 кіламетры. Гэта было свята, гэта было незабыўнае, непаўторнае. Мама харашэла, мама дабрэла, новы наплыў энергіі, дзейснасці быў у яе на цэлы новы тыдзень!..

Здавалася, раю таму не будзе канца, здавалася, будуць і будуць дажынкі, бо ў Загалічах жыта радзіла, пад паветкай ледзь умяшчаліся снапы, дзве каровы ўжо было, і індыкоў — не злічыць, курак — не злічыць, конь — грывасты, гнеды, пры ім — парабак Антось, пры Антосю — я. На дажынках — бацька, маці, баба Ксеня, цётка Маруся, цётка Валя, з гітарай — з Беразніцы — дзядзька Шут…

І вось гімназістка цётка Валя, поўная маладоснага франдзёрства, замешанага на сацыялізме, заявіла, што Маруся бабу Ксеню ў Загалічах эксплуатуе. Так, эксплуатуе. У абарону ўсіх, каго эксплуатуюць, стала і цётка Тася. Баба Ксеня не толькі нас, Марусіных дзяцей, але і кураў не даглядала. Быў на гаспадарцы парабак Антон. Усё ж пры хаце рабіла маці: паліла, хлеб пякла, даіла, сеяла, жала, падмятала надворак, жоўтым пясочкам пасыпала. Мама мая, тады такая маладая, працу любіла, рук не пакладаючы, ды з якой вэрвай, з якім натхненнем! А тут — эксплуататарка! Ну а што яе Антон? Мой бацька столькі сродкаў улажыў у Загалічы — сваіх, кроўных, ні цешча не ўлажыла, ні цёткі Валя і Тася. Усёроўна ўсё абярталася супраць мае мамы, ды яшчэ з якой здзеклівасцю, з якой яхіднасцю! Мая мама аднойчы таго не вытрымала, і я дасюль удзячны суседзям-гаспадарам ліпы, што была супраць нашага хутара на загуменні — Жэні і Майсею Харытонікам. То ж цётка Жэня, па-сутнасці, выняла маю маму з пятлі.

Бацька быў ашаломлены. Гаспадарку ў Загалічах прадалі. Спадчынных маміных гектараў было ў Загалічах дзесяць, але ўсё нажытае дзялілі на чатырох. Бацькава доля была ў 800 злотых. За тыя грошы бацька купіў у Слоніме надзел зямлі, на якой у 1958 годзе пабудаваў хату.

Мама не была істэрычкай. Ды калі майго бацьку мабілізавалі на польска-нямецкую вайну, што з ёй сталася, я не разумеў. Яна пачала курыць. Мой бацька ў перадваенны час крыху пакурваў. Папяросы, якія ён курыў, называліся «Дамскія». Якія там дамскія?! Мама курыла чорт ведае што — заўзята, зацята…

Ба́цькі не было жнівень, верасень, кастрычнік. Верасень — то ж быў верасень 1939 года. Памідоры тым летам у мамы вельмі ўрадзілі. Два памідоры вагой больш па паўкілаграма, лежачы на крэдэнсе-буфеце, усё ж дачакаліся майго бацьку з вайны…

1939–1941 гады, — верасень, адпаведна — май, — для ўсіх слонімцаў былі цяжкімі — перадусім для гаспадынь. Мама мая трымала парасят, трымала гусей: парасятам жмых і конскія «яблыкі» (іх збіраў я), для гусей — галушкі з таго ж жмыху і абойнай мукі (іх круцілі мы з Люсяй). Горад перанаселены — у нас у двары сем новых яўрэйскіх сем'яў, — бежанцаў з Польшчы. Каб купіць булку хлеба, трэба дзве, тры гадзіны адстаяць у чарзе. Купіць кавалак мыла — займай чаргу са світання, а гібу сітца — з самай апоўначы. У чэргах па хлеб і мыла прастойвалі тыя два гады і мая мама, і мая будучая маці-цешча…

І — цяпер не верыцца! — гады нямецка-фашысцкай акупацыі ў матэрыяльных адносінах аказаліся ледзь не райскімі.

Толькі лета 1941-га было паўгалодным, калі на картачкі давалі 200–300 грам хлеба аўсянага, з асцюкамі, а ў хаце было толькі проса, пару мяшкоў якога цёткі Валя і Маруся прынеслі, зрабаваныя з магазіна. Зрабавалі яны і пару мяшкоў махоркі. Пачку махоркі, калі пачалі капаць бульбу, выменьвалі на мяшок бульбы. Мама стала шыць, паехала па вёсках, і завялася да бульбы і скварка.

«Што з тае чэсці, калі няма чаго есці!» — пры Польшчы, калі жылі пастаянна ў крэдыт, часта любіла паўтараць мама. Бацька быў санітарным кантралёрам горада і мог упаўне злоўжыць сваім становішчам: крамнікам, парыкмахерам ці пекарам лягчэй жа было адкупіцца, чым плаціць штрафы за антыгігіену. Мама нават у раздражненні тыцкала пальцам у бок дома паліцыянта: «То ж з “лапувак” будуецца, усе ведаюць…». Якія «лапуўкі»?!. Ніякіх «лапувак»!» Ды і мінімальнымі штрафамі бацька абыходзіўся. Чэсць для яго была вышэй усяго — чэсць ужэндніка магістрата, чэсць па службе!

У акупацыі пачалося нешта іншае. Пачалася татава слава медыка, у хаце на Зялёнай, чакаючы яго на абед, сядзелі заўсёды хворыя. Маме гэта не вельмі падабалася, але яна заўсёды была абыходлівая з людзьмі. Бацька ніколі цаны за візіт кліентам сваім не назначаў: «Ат! Колькі можаце, калі можаце — можаце аддаць жонцы…». Хворыя пакідалі то дзясятак яечак, то акрайчык сала, то паўлітэрку самагона…

Словам, тут хапала ўжо і чэсці, і чаго есці, але з самога пачатку акупацыі больш, чым чэсці і есці, было страху.

Першы месяц вайны я з Люсяй быў у Крывічах у дзеда. Ужо ў сенях, на Падгурнай, калі вярнуўся з Крывічоў, — навіна: на нашых дзвярах іконка. Уваходжу з кухні ў вялікі пакой, прыцемак, вокны занавешаны, на ложку ляжыць бледная мама. Роды былі няшчасныя. Меўся ў мяне быць брацік Пётр, ды пупавіна яго задушыла. Нікога з акушэрак не было поруч, бо ў горадзе быў бой, просьбы бацькі дагледзець роджаніцу не падзейнічалі. Аб тым я даведаюся пасля, але яшчэ не абняўшы мамы, чую на вуліцы строкат матацыкла і кідаюся да акна адзанавесіць, паглядзець (адзіны ж у даваенным Слоніме быў матацыкл — у дзядзькі Хамені): што тут было! Мама яшчэ больш пабляднела, крычыць: «Не руш, не чапай, страляць будуць!». Бо калі што немцы заўважалі зварушаным у акне, адразу секлі кулямі.

Горад не адышоў яшчэ ад франтавога. Фашысты былі ў Слоніме ўжо ў аўторак. Бяспечна атабарыліся, а тут — праз тыдзень ад пачатку вайны — праз Слонім, яго мастамі цераз Шчару пайшлі на прарыў танкі, танкеткі, пяхота. Спалілі штаб Гудэрыяна. Цяжкіх танкаў — савецкіх, падбітых — на вуліцах засталося тры, чацвёрты праваліўся ў Шчару на мосце праз канал Агінскага, дзве спаленыя танкеткі засталіся ля касцёла Святога Андрэя, адна — супраць брамы перад Касцёлам Святой Марыі. Колькі байцоў загінула, ніхто не лічыў. Крыжоў на брацкіх могілках, што ўзніклі на старых яўрэйскіх могілках між вуліцамі Падгорнай і Андрыеўскага, было не палічыць.

Пасля таго штурму — прарыву савецкіх падраздзяленняў цераз Слонім — акцыі акупантаў былі надзвычайныя. Гэта, відаць, было ў другі аўторак пасля пачатку вайны. Усіх слонімскіх мужчын зганялі на стадыён. Трапіў туды і мой бацька…

Акупацыя для маёй мамы — час суцэльнай боязі ўдзень і ўначы, за нас, дзяцей, боязі за бацьку, боязі кожнай павесткі, боязі кожнага немца. Асобная боязь — прышэльцы з гета, перахаванне іх рэчаў, дапамога з прадуктамі. Усе суседзі пры Польшчы ў нас былі сябрамі, усе ішлі, з даверлівасцю несучы на перахоў свае рэчы — перадусім адзежу. Але ляжала ў нас у шуфлядцы малога століка памерам як вялікая шакаладка плітка плаціны. Прынеслі ўрачы Коганы — бежанцы з Варшавы. Я трымаў тую плітку ў руках, не ведаючы, што трымаю. Коганы як прынеслі яе, так і забралі. Перад халадамі пабралі ўсе нашыя сябры-суседзі і сваю зімнюю адзежу, — толькі зялёную бравэрку сусед Іцак падарыў бацьку, і бацька яе доўга насіў і вельмі любіў. З таго, што нам далі на перахоў, застаўся не забраным ровар-дамка і скураная куртка, у якой, хоць яна была мне не па плячы, я пазней паехаў у студэнты.

Мама ў даваенны час не вельмі была набожная, каб стукаць паклоны ў царкве перад абразамі, каб спяшацца да споведзі. Ды ўсё перайначыла вайна. Мама мяне з Люсяй цяпер у цэркаў проста гнала, — на абедню — штонядзелю, да споведзі — штогод. Я яшчэ ў 8-ым класе, у 1946 годзе, хадзіў да прычасця! Той жа ваеннага часу прымус хадзіць у цэркаў — ён быў менш за ўсё ад Страху Божага, ад Страху Кары Боскай. Проста светам уладарылі карнікі, над кожным навісалі расстрэл, пятля, канцлагер, вываз у Нямеччыну. «Засцеражы, Божа, дзяцей маіх ад усяго гэтага!» — прасіла мая мама ў Бога і лічыла нялішнім, каб і самыя яе дзеці вымольвалі ў Бога літасці…

Маміна акупацыйная боязь — боязь трагедыі — ставіла часам нас і ў трагікамічныя сітуацыі… Прыходзіць недзе на прадвесні 43-га года павестка на імя бацькі з'явіцца ў гарадскую ўправу. Чаму? Чаго? Маці дрыжыць, ноч не спіць. На назначаны тэрмін бацька ідзе па вызначаным адрасе і прыносіць дадому пяць кілаграмаў цукру. Для падкормкі пчолаў. Быў у нас запісаны адзін вулей пчол, на адзін вулей па норме цукру бацька і атрымаў.

Вайна для слонімскіх мужчынаў была страхам, але была і самагонкай. Самагонкі ў нас, на Зялёным завулку, было мора. Яшчэ большае мора яе было ў млыне, дырэктарам якога стаў падчас акупацыі мой будучы цесць Іван Крыўда.

Іван Крыўда яшчэ гатровым пры польскім часе стаў не мінаць кавярні на Віленскай супраць пякарні Чорных жыдоў, куды, калі ён заходзіў, сцякалася хеўра выпівохаў, бо ўсе ведалі: калі Крыўда зайшоў у кавярню, заходзь, і ён усю палучку вылажыць, каб фундаваць першаму стрэчнаму. Такога характару ўжо быў Іван Крыўда! Прыйшоўшы дадому, ён жонцы не вельмі пярэчыў, але любімая ягоная малодшая дачушка павінна была яму да ягонага схочу іграць на гітары. Маёй будучай маці было ўсё гэта не ў радасць, але аб тым ад самое яе я ніколі не чуў.

Не магу яшчэ раз не сказаць, што меншую сваю дачку Лілю, якая нарадзілася непажаданаю, Іван Крыўда вельмі любіў. Ён быў рыбаком, ды заўзятым, ды ўдачлівым, калі да ўсходу сонца выязджаў на Шчару, беручы ў лодку Лілю. Сонная, дрыготкая, яна нібы зманьвала бацьку не толькі плотку, але найперш вялізных зеленаватых шчупакоў.

І было, што шляхі Івана Крыўды і майго бацькі ў акупацыйны час перасякаліся. Тое было ў час, калі немцы арганізоўвалі беларускае войска. Камісія, у якой быў і мой бацька, або набірала вайскоўцаў-рэкрутаў, або камісавала іх. Мой бацька Івана Крыўду не камісаваў, хоць нібыта і кумпяк мая будучая цешча майму бацьку прапаноўвала. Бацька мой лічыўся ў тым войску — цывільным — за капітана, які чын атрымаў у ім былы плютуновы Крыўда Іван, я не ведаю. Ведаю адно, што беларускае войска нямецкім акупантам стварыць у Слоніме не ўдалося — яго навабранцы разбегліся ўміг, як падшыванцы. Ведаю, што ў слонімскую Лабазоўку, у крайнія хаты яе дапалі ў той час і партызаны. Максім — адзін з самых зацятых партызанаў-мсціўцаў — ставіў мужа маёй цешчы да сценкі, а дакладна — да кафлянай сценкі печкі: «Чаму не ў партызанах, чаму, курва, бляздзь, адседжваешся за печкай?!.». На панадворку быў сябра майго цесця Пракоп (Герасімчык), у хату ён не зайшоў, але што мужа маёй цешчы Максім не застрэліў, прычыніўся ён. Праўда, Пракоп не мог запабегчы таму, каб два стусы толькі што адпрасаванай мамай Лілі бялізны так званыя партызаны не зграблі з-пад стала ахапкамі. Забралі заадно ўсе коўдры, што былі ў спальні («Вам тут цёпла, а мы замярзаем!»). У дзевачак-крыўдзянак месяц не было ў чым выйсці ў горад, у школу, пакуль маці новага не пашыла. Крыўдна ёй было, што неўзабаве дзеўкі з лясных Азарыч пачалі наведваць Слонім у блюзачках і спаднічках юных Крыўдзянак. Усё, аднак, пакрывалася заспакаяльнымі словамі: «Хоць Яся не чапілі, хоць хаты не спалілі!..».

Першыя пасляваенныя гады не былі вялікімі радасцямі маім абеім мамам, асабліва маёй маці-цешчы. Івана Крыўду пасадзілі ў Баранавічы, выпусцілі, зноў пайшоў у млын, зноў навісла расстрата, і сёстры бацькі маёй Лілі пачалі ўгаворваць яго: «Уцякай у Польшчу! Маню, дзяўчат потым туды забярэш!..». У Польшчу Іван Крыўда ўцёк, і да 1948 года мая будучая цешча не ведала, што з ім…

…Памерла мая мама не ад таго, ад чаго яе лячылі. Пасля інсульта мама ўжо адышла і вельмі прасілася дамоў. Я перачытаў даволі доўгі спіс маміных хвароб і лёгкай рукой падпісаўся, што бяру ўсю адказнасць на сябе. Ішло маміна 70-годдзе, і якое гэта было радаснае 70-годдзе! Мама ўсміхалася, ледзь не танцавала. Гэта было 9 жніўня 1976 года (9 жніўня быў дзень і майго з Ліляй вяселля, бо мы пад маму выбіралі колісь яго).

Лета ішло-канчалася, адпачынак мой дабягаў канца і, звычайна, прыканцы лета маці мая Марыя Іосіфаўна прасіла мяне звазіць яе да сястры Антолі Байбак у Чапялёва. Я і завёз яе ў Чапялёва з Ліляй, з дзецьмі. Ды як ні прасілі мяне застацца на бліны, параначаваць, я чамусьці не застаўся, вярнуўся адзін начаваць на сене ў Лабазоўцы.

Вечар развітання са Шчарай — да наступнага лета, з вярбой і бярозамі па-над Шчараю, з хвалямі Шчары, з па-надшчарынскай цішай. Заснуў я на вышках хутка, як і хутка прахапіўся. Каля лесвіцы, што стаяла пры вышках, каб залазіць на сена, стаяў пляменнік Міша, маёй сястры Люсі малодшы сын. Задыханы, знепакоены:

— Дзядзька Алег, бабе Зялёнай кепска!..

Умомант заводжу «Жыгулі», умомант я з Мішам на Зялёнай вуліцы. Маю маму «хуткая дапамога» забрала ўжо ў шпіталь. З Люсяй еду ў шпіталь, што пры касцёле Найсвентшай Пані Боскай Марыі. Мама яшчэ ў пачакальні, нясцерпна, невыносна ёй баліць жывот. Перытаніт. Кінжальны боль. Гадзіна першая пасля поўначы. Другая. Трэцяя. Урачоў няма. Прапаную ехаць да кожнага. Мітусімся з Люсяй. Недзе каля чацвёртай урачы сабраліся, але маму пад аперацыйны пакой нёс на насілках і я сам. Калі падымаў, падводзіў да насілак — пад руку, — рука мамы была поўная сілы, моцная. Думаў: «Адужае…», прасіў: «Пацярпіце, сцярпіце…».

Мяне з Люсяй з бальніцы адправілі, калі развіднела, — адправілі, нічога не сказаўшы. Я завёз на Зялёную Люсю, калі ж з плошчы Сапегі падымаўся на чыгуначны пераезд, над возерам, якое цяпер называюць Лабазоўскім, уставала чырвоным-чырвоным, вялікім-вялікім, круглым-круглым сонца. Сонца гэтае было ўжо не маміным…

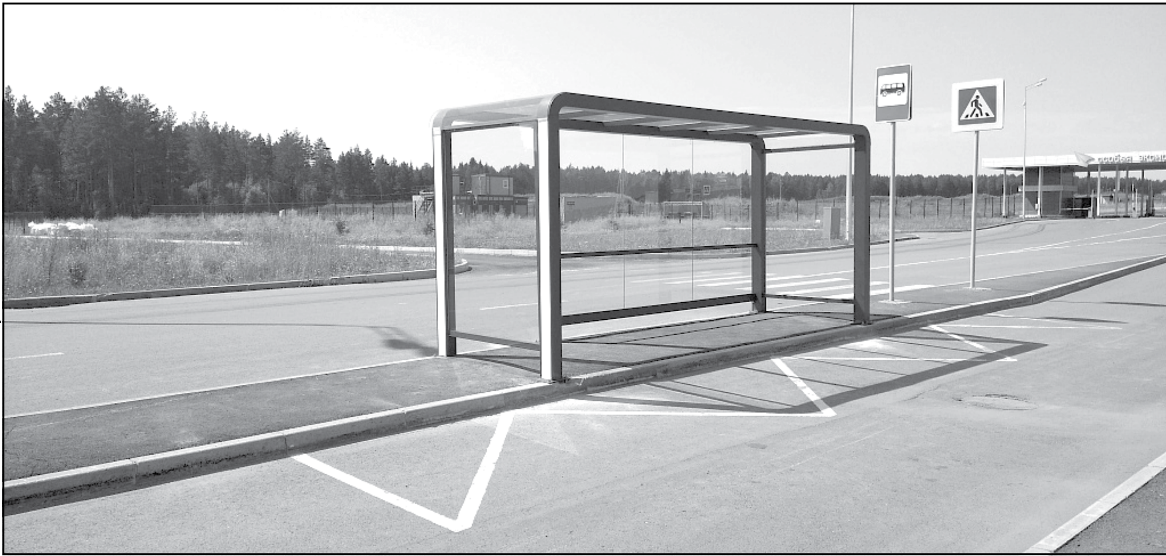
Маці мая — цешча — памерла 7 красавіка 1983 года. І яе я ўспамінаю заўжды як маці-ахоўніцу сваю, аберагальніцу.

Два матчыных гнязды я меў, пад вешчымі, мудрымі, запаветнымі, незязюльчынымі крыламі іх рос, жыў, любіў, кахаў.

Рэйсавы аўтобус

Мікола СЯНКЕВІЧ

Фота www.titanium-valley.com

Куды?

Мужчына гадоў пад 40 напярэдзе мяне. Не ў лахманы, але абы-як апрануты, з непрычасанымі валасамі. Найгорш з абуткам. Падэшва правага чаравіка адарвалася і цялёпалася, як ласты, калі падымалася нага. Адкуль і куды трымаў шлях чалавек, якая пільная патрэба вяла яго?.. Кожны, хто ў дарозе, аднекуль выйшаў і, урэшце, ведае пра канечны пункт свайго шляху. А тут?.. Стаптаная падэшва ўсё пляскала і пляскала, біла па твары вымытыя пасля дажджу свежапакладзеныя пліткі і замінала ісці. А ён ішоў, можа, нават і спяшаўся, намагаючыся не спатыкнуцца. Чалавек імкнуўся ў нікуды, нават калі канчатковым яго прыпынкам была вінная крама.

«Павышаны»

Набыў новую адзежыну, а некалі модны пінжак са шкадаваннем павесіў у пярэдні пакой, тым самым перавёў, – з улікам зацяжак і карабатых, што тыя сухія лісты, лацканаў – у разрад «павышаных». Так некалі ў войску мы называлі машыну, прабег якой перасягнуў «баявы» нарматыў. У буйных манеўрах яна не магла ўдзельнічаць, хіба што ў батальённых ці ротных стрэльбах. А пасля ўсяго яшчэ доўга служыла «на падхваце», пакуль не пераўтваралася ў груду іржавага металу.

...Кожны з нас таксама рана ці позна пераходзіць у катэгорыю «павышаных».

Рэйсавы Аўтобус...

По дарозе на «градкі» само сабою прыйшло...

Сталае чалавечае жыццё – як рэйсавы аўтобус. Спачатку ўціскаешся ў перапоўнены. Пасля, калі пачынаюць выходзіць, з кожным разам адчуваеш сябе ўсё вальней. Ёсць магчымасць сесці, няхай і спінай наперад. Яшчэ пазней, за два прыпынкі да канца, уладкоўваешся даволі зручна, выцягваеш натруджаныя ногі. Але... ужо прыехалі.

«Выпі, Ванька...»

У пару малалецтва мне вельмі падабалася, калі ў госці да бацькоў прыходзіў з суседняй вёскі наш сваяк дзед Мэхта (мянушка да гэтага часу не «расшыфравана»). Яго тут жа з парога запрашалі да стала. Недзе пасля другой чаркі, калі былі абмеркаваны надвор'е і апошнія навіны, – з нейкай нагоды ці без яе – падвесялелы дзед пачынаў згадкі пра службу ў польскім войску. Гэта было кожны раз нова і цікава, як і тое, што ішло пасля. Не абыходзілася, каб у дзеда Мэхты мае бацька ці маці не запыталі пра асабістае жыццё. І на гэта меліся свае прычыны. Аптыміст і жыццялюб па натуры, праз год-другі пасля таго, як пайшла ў лепшы свет жонка, удавец пачаў прыводзіць у хату новых гаспадынь. А што было рабіць?.. Дзеці раз'ехаліся, а ён сам не мог заставацца ў апусцелых пакоях адзін. Гумар у тым, што шматлікія «нявесты» доўга не затрымліваліся. Пра адну з іх дзед Мэхта нават верш склаў. Немудрагелісты «твор» пра Ваньку і Маню, памятаецца, заканчваўся папрокам на адрас бяглянкі. «Ён яе не біў, ён яе шкадаваў, адно толькі гора, што мала ..аў». – «Каб у нашы гады ды такі ў жанчыны інтарэс!..» – дзівіўся чалавек. – Хто б мог падумаць?!.» Гаварылася ўсё гэта лёгка, а тым, хто падслухоўваў праз няшчыльна зачыненыя дзверы, прыадчыняла краёк патаемнай завесы ў дарослае жыццё.

Наступныя некалькі чарак пасля «трэцяй» наш родзіч палавініў. А неўзабаве надыходзіла пара, калі ён прыкрываў стограмоўку далонню і, вялікі ахвотнік выпіць, прамаўляў нязменнае і катэгарычнае – чамусьці, заўсёды па-расейску: «Выпей, Ванька, так, чтобы не был дурак!». І болей ані кроплі.

Ні сэрца, ні розуму

Свякруха да маладжавай, здаровай і пышнацелай нявесткі, якая лянуецца прапалоць на лецішчы градку-другую.

— Прывыкай, дзіця, да зямелькі.

Тая, пакрыўджаная, адрэзала з налёту:

— Мне, маці, не столькі год, як вам. Яшчэ рана да зямлі прывыкаць.

Гарлачыкі ў гняздзе

На другі ці трэці год пасля таго, як былі пасаджаны, прынесеныя з лесу кусты маліны разрасліся па-сапраўднаму. Я няспешна ішоў уздоўж загона, абіраў буйныя ягады, цешыўся ўраджаем. Як раптам... Расхінуў чарговы малінавы куст – і ажно адскочыў. Прама перад вачыма палыхнула яркае суквецце: галасістыя гарлачыкі на тонкіх і доўгіх сцяблінах. Не адразу і зразумеў, што гэта перапуджаныя жаўтадзюбыя, з доўгімі і тонкімі шыямі птушаняты...

Той «птушыны» куст так і застаўся неабабраным. У наступныя дні аніякага жадання падглядаць не было: там свой дом, свая сям'я. Якое маю права!?.

Пра Сашу і Наташу

Саша не п'яніца, не лічыць сябе такім. Магчыма, так яно і ёсць. Піў, пасля надоўга завязаў. І зноў такі добра назбіраўся – цешча прывеціла любімага зяця. Яшчэ пагасцяваў бы, але да горада дабірацца складана, а тут спадарожная машына надарылася. Сашу хочацца выказацца, падзяліцца са мною, жончыным земляком, набалелым. Наташа, расказвае, палюбіла яго за паэтычны дар. Надрукаваў у шматтыражцы тры вершы: адзін – да 40-годдзя Перамогі, другі – аб прыродзе. А трэці, пра каханне, асабіста ёй прысвяціў. Згулялі вяселле. Жылі, як усе. Ды падвяла Наташка. Прапіла-прагуляла ўсё сямейнае золата, нават той пярсцёнак, што падарыў ёй на 45 гадоў...

Саша выйшаў каля свайго дома, я – на аўтобусным прыпынку каля свайго. Павярнуўся, гляджу: Наташка, модна прычасаная, з яркім макіяжам, у модным палітончыку крыху наводдаль стаіць, каб святло не падала. Вядома ж, не мужа чакае. Павітаўся, сказаў, што Саша ўжо дома. Затрывожылася, занервавалася. А то ж... Няхай цяпер купляе чалавеку піва, расказвае, што ўсяго на хвілінку ў магазін адбегла, а ў цырульню спецыяльна хадзіла, каб яму падабацца. Гэта ж трэба!. Хлопец дзеля яе вершы складаў, пярсцёнкі дарыў...

Думаю, усё ж паразумеюцца без крыку. Інтэлігентныя людзі. Будзе ў нашым ціхім раёне на адзін сямейны скандал менш.

Бацькаў гнеў

Дагестанцаў на філалагічным факультэце вучылася двое. Менавіта гэта і стала прычынай таго, што да нашай студэнцкай кампаніі аднойчы далучыўся сталага веку, але ўсё яшчэ каржакаваты, у добрай сіле мужчына «каўказскай нацыянальнасці». Да таго ж з маладжавай сяброўкай. Крыху здзівіла, што Асман, якому было пад восемдзясят, прасіў называць яго на «ты». Чалавек частаваў добрым вінои і сакаўнымі кавунамі, вучыў правільна іх выбіраць. Расказаў яшчэ, што ў няпоўныя дваццаць шэсць стаў намеснікам міністра. Ініцыятыўнасць Асмана, яго дзелавая дасведчанасць і ўменне кантактаваць цалкам пацвярджалі гэта...

Мо і не запомнілася б тая даўняя сустрэча, каб не адна акалічнасць. Калі размова зайшла пра сем'і, наш дагестанскі госць прызнаўся, што адчувае за сабою вялікую правіннасць: даўно не быў на радзіме, не праведваў бацьку. А цяпер вельмі баіцца ягонага справядлівага гневу і суровай кары. «А колькі яму гадоў?», – не вытрымаў нехта. І Асман спакойна, з нейкай асаблівай пашанай вымавіў: «Тры месяцы таму споўнілася 107».

Сорам

Двое прышчастых падлеткаў у прыгарадным аўтобусе. Калі ў яго салон, і без таго перапоўнены, на чарговым дачным прыпынку сталі ўціскацца стомленыя спёкай і працай пасажыры, адзін з маладзёнаў, на паўтары галавы вышэйшы за свайго сябрука, вузкаплечы, з сутулымі, выстаўленымі наперад плячыма, не вытрымаў:

— Ненавіджу старых, пруцца са сваімі кошыкамі.

— Праз іх ніколі няма спакою, – адазваўся ягоны таварыш усё яшчэ па-дзіцячы пісклявым голасам.

Паступова ўсе збольшага ўладкаваліся. Расставілі свае кошыкі, клункі. хлапчаняты, ад няма што рабіць, пачалі шукаць, з чаго пагігікаць.

— Глядзі, глядзі, удаў! – той, хто галавой ледзь не падпіраў верх, паказаў у бок жанчыны гадоў васьмідзесяці, худой, з доўгай і тонкай старэчай шыяй, у цяжкіх акулярах на дробным твары.

І ўжо разам:

— А гэтая, глядзі...

Да гонару людзей, гумарыстам хутка ўставілі мазгі, але ж на душы было пагана. Кожнага з тых, каго сагнула, скруціла, скасабочыла ці нават абязножыла ваеннае і пасляваеннае ліхалецце, гумовыя боты, плантацыі бульбы і буракоў, цяпер можна з кім-небудзь ці з чым-небудзь параўнаць. І каму павінна быць у першую чаргу сорамна? Пытанне, як кажуць, рыторычнае.

Мужчынскі пах

Дыялог у настаўніцкай.

Жанчына-завуч да маці васьмікласніка – заклапочана, нібыта раскрываючы той страшную тайну:

— Ваш сын курыць і яго бачылі нецвярозым.

Маці – гадоў за сорак, паўнацелая, на хуткую руку апранутая – пераканальна:

— Ну, што п'е, то дрэнна. Рана яму яшчэ. А што курыць... Без гэтага ад яго будзе бабай пахнуць...

Наведвальніца хутка павярнулася і пайшла да дзвярэй, пакінуўшы з адкрытымі ратамі і завуча, і ўсіх трох прысутных тут «з жаночым пахам» мужчын, кожны з якіх гатовы быў рынуцца ў бой. І толькі маладая настаўніца замежнай мовы, крыху сумеўшыся, непрыкметна павярнулася да акна і да канца зашпіліла маланку моднай сумкі.

Папраўка

Чэрвень, раніца... З нейкім нават хваляваннем падыходжу да сваіх шасці сотак: два дні не быў, як яно тут?..

Дружна цвіце бульба: узыходзіла дзе раней, дзе пазней, а цяпер выраўнялася, стала кусцістай. Капуста расклала па градках свае зялёныя вушы. Наліваюцца сокамі зямлі яблыкі на маладых дрэўцах. Вершалінак малін не дастаць рукою. Пругкія, калючыя вудзільны шыпшыны, што каля вагончыка, заглядваюць у акенца пад самым яго верхам.

Іду па сцежцы паміж радоў пахкіх парэчак і агрэсту з непередавальным адчуваннем далучанасці да свята квецені і зеляніны, бо ўсё гэта садзіў, паліваў, даглядаў... І ў гэты самы момант з лёгкасцю, ускрыленай радасцю пазбаўляюся ад даўняй памылкі: «душа радуецца» – не метафара, як настойліва пераконваюць нас філалагічныя даведнікі.

Дзюбку не адчысціш...

Свякроў паехала адпачываць у санаторый, пакінуўшы сына з нявесткай адных. Маладая гаспадыня прыбрала ў хаце і двары, навяла парадак на кухні. Праўда, без непрыемнасцяў не абышлося. Муж наліў у чайнік замнога вады. Калі кіпела, яна вылівалася праз дзюбку, якая ад гэтага падгарэла, запяклася. А тут яшчэ, як на грэх, перад самым прыездам свекрыві суседскія гусі шчаўе на градцы пашчыпалі...

Да правіннасцяў (незласліва, па-хатняму) жанчына вяртаецца і адзін, і другі раз. Не спецыяльна, як між іншым. За трэцім разам нявестка не вытрымала, узарвалася:

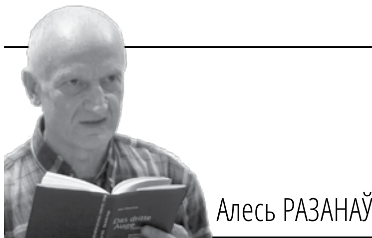
— А што я духоўку адчысціла, каструлі аддзерла, агарод перакапала, вы, мама, так і не ўважылі?!

— Заўважыла, чаму ж... – згаджаецца свякроў і, памаўчаўшы, спакойна, нібыта між іншым: – Шчаўе адрасце, ліха яго не возьме, няхай і не такое густое. А дзюбку не адчысціш...

...Бо цікава?

«Разумны піша што папала, дурань чытае, бо цікава». Не ўпэўнены, мо і прыказка... Некалі такую ацэнку аднаму з першых маіх апавяданняў даў зямляк-кнігалюб, немаладых гадоў мужчына. І так я паваročваў пачутае, і гэтак... Паглядзіш з аднаго боку: малайчына аўтар, што б ні напісаў, цікава ўсім без выключэння. Прыкінеш з другога: нагарадзіў ты, братка, абы-чаго, хоць маеш галаву на плячах. І пісаніна твая ў радасць толькі дурню.

Паспрабуй тут разбярыся!

Алесь РАЗАНАЎ

Васількі выходзяць да сцежкі

Фота www.photocentra.ru

*
Пакліканыя —
васількі
выходзяць да сцежкі
з жыта.

*
Не, не чапацьму!.. —
Зросся
з чаборам чмель.

*
Лішнія?!.
Ледзяшы
адлічваюць лужы кроплі.

*
Пагасла акно:
ў цемрыню
ўзіраецца цемра.

*
Вынырнулі:
плывуць
Нараччу хвалі да берага —
нарачанкі.

*
Ухутаны ў дождж,
іду
ад хаты да хаты —
н е х т а.

*
Шарая:
да віднаты
дымы адшароўваюць раніцу.
Дома.

*
Брук мокры:
ў адбітках
маркоцяцца ліхтары.

*
Нейчыя?!. Нічые?!. —
Ў маляўнічых
лістах Смалявічы.

*
Парэпаная —
рупатліва
гладзіць вярбіну дождж.

*
Качкі — жабрачкі:
сабою
заняў азярыну лёд.

*
На дні, на пару —
альшына
зраднілася з яблыняю:
падпора.

*
Крочыць па сцежцы са мною
важкай хадой сіваграк —
сваяк?!.

*
У звілінах:
ад залевы
ўцякаюць увішныя ручаі.

*
Дзе мушу цябе сцерушыць?!. —
Мітусіцца
на рукаве мураш.

*
Хопіць на ўсіх:
атуляе хата —
багатая!.. — цеплынёй.

*
Світы нясе?!.
Вітаю
завею з ялінаю
і сасной.

*
Слухаю дах:
дыктуе
шматкроп'е дождж.

*
З рубінамі —
арабіна
ўмалёўваецца ў краявід.

*
Згалеў:
далікатна
імгла атуляе гай.

*
Весніцы ў выйсце —
на павуцінцы
матляецца жоўты ліст.

*
Выткаліся?!. —
Іду
з прыцемкамі спаткацца.

*
Бачыць не бачыцца —
глыбачыню
утойвае аблачына.

*
Лес суцяшае
цішу —
люляе.

*
Змакрэла:
ў наўколле
ўмалёўваюся —
у акварэль.

*
Сюды ці туды —
завея
з'ядае мае сляды.

*
Вежа лунае:
бязмежжа
увёў у Вільню туман.

*
Цярплівы агонь:
цяпер
гарыць і сырое.

*
Сам?!. —
Па гарэлым
клыпае грак:
асмалак.

*
Праводжу паглядам —
вецер
з долу ўздымае
дубовы ліст.

*
З вярбіны ў ваду —
кругі
вышукваюць
кроплю.

*
Што мелі, падзелі —
куды?!.
Гудзіць
чмель над пухматымі
дзьмухаўцамі.

*
Вымкнуў з імгнення —
па-над палеткам
матляецца матылёк.

*
Пільнае вока —
палонка
ўглядаецца ў глыб стаўка.

*
Сліва паспела
і пераспела:
аса — хваласпеў.

*
Чакаю:
сарокі
чачэкаюць у двары.

*
Цалуецца з небам —
цвіце
яблыня: у любові.

*
Гракае —
адмыкае
ў прасторы каморы грак.

*
Ускаламуцілася:
нацякло
ў рэчку наўколля.

*
Вясною задыхала:
хто куды
хаваюцца халады —
худыя.

*
Закалыхалася —
закахалася
ў вецер сасна.

*
Ноч невідушчая:
у душу
ўзіраецца бліскавіца.

*
Ужо не шкілеты?!. —
Да лета
каштану і клёну
рукой падаць.

*
Уверсе і ўнізе:
сябе
у возеры бачыць неба.

*
Позна:
не пазнаю
ў сустрэчных знаёмцаў.

*
Махае галінай зялёнаю
вішня:
не надзівіцца!..

*
Далоні — малюнкі:
сабрала і прадае
дзяўчына чарніцы.

*
Спявае —
певень вітае
знутры цемрыні
світанне.

*
І сам застаюся
у іх: дахаты
вяду сляды.

*
Гайдаецца лодка —
гадае:
здаволіцца ці плысці?

*
Парожняя:
ў пожню
ўсяляецца дождж.

*
Пакінутая —
за кім
у пустку імкнешся, сцежка?!.

*
Туды і сюды —
вядро
са студняй вядзе гаворку.

*
Сцягвае ўвагу:
бярэзіна рэз
зыначыла ў чагу.

*
Сшарэў снег, счарнеў —
з набыткаў
вылузваецца ручай.

*
Куды ты?!. —
За дым
ламачча чапляецца
плачма.

*
Залева:
на дне
горад — у даўніне.

*
Махае рукамі —
віхуру
перамагае вятрак.

*
І дождж баслаўляе,
і сонца —
вясёлка
ўсяляецца ў небаспад.

*
Азіміна зазелянела —
азы
асвойваю ўвосень.

*
Пара раставаць?!.
Стаптаўся —
набраўся пытанняў снег.

*
Хочаш даткнуцца?!. —
У асакі
зялёныя лёзы.

*
Скідае вярбіна лісты —
складае
свой клінапіс.

*
Скавалася —
ўглыб
схавалася рэчка.

*
Адліга:
ігліцай
намацвае хвілі сасна.

*
Становіцца ўсёю ракою!.. —
Крыга
захоплена навіной.

*
Ніхто не зачэпіць?!. —
Спадсподу
шчупак падплывае —
да лёду.

*
Заснежылася —
разнасцежылася
ў бязлюддзе далечыня.

*
Дзядоўнік цвіце:
не гладжу,
гляджу — прыгожы!..

*
Падае снег —
той свет
яднаецца з гэтым.

Васіль Быкаў: «Трэба жыць

« Працяг. Пачатак на стар. 11 (5)

Хіба ў таталітарным грамадстве пры аўтарытарнай дыктатуры, якая таропка сфармавалася напярэдадні выбараў, магчымае нейкае палітычнае спаборніцтва, справядлівыя дэмакратычныя выбары? Іх не было 70 гадоў, адкуль жа ім узяцца цяпер? Найперш для народа гэта нязвыкла і нават пакутна — выбіраць на ўласны розум, калі заўсёды гэта рабілі іншыя, нібыта разумнейшыя. Зноў жа: хіба выбарчыя рэжысёры, «высокія спецыялісты сваёй справы», забыліся на нядаўнюю навуку арганізацыі мас дзеля «адзінадушнага адабрэння і падтрымкі»? Сам прэзідэнт напярэдадні выбараў прагаварыўся ў прамым тэлеэфіры, што «все равно обманут». Не ўдакладніўшы, аднак, на чыю карысць «обманут». Але цяпер усё стала зразумела — хто ашукаў, каго і дзеля чаго.

Так, цяпер можна пачуць разважанні пра недастатковасць, непапулярнасць нацыянальнай ідэі беларускага Адраджэння. Але, здаецца, з-пад увагі выпускаецца той факт, што адбывалася не толькі Адраджэнне — ішла жорсткая барацьба з камуністычным таталітарызмам, і нацыяналізм, як пісаў знакаміты філосаф Фрэнсіс Фукуяма, быў «неабходнай умовай узнікнення дэмакратыі». Там, дзе нацыянальная ідэя не сфармавалася, не адбылося і дэмакратызацыі. І наадварот, дзе яна перамагла — перамаглі і рэформы, тыя грамадствы не без цяжкасцяў, але ўсё ж рушылі ў кірунку сусветнай эканомікі. Урэшце рушым туды і мы, і таксама абапіраючыся на ўласны нацыяналізм і дэмакратызацыю: законы сусветнага эканамічнага развіцця змусяць нас да таго. Толькі наш гістарычны час стане змарнаваны. І мы зноў апынемся ззаду за ўсімі. І бяднейшая за ўсіх...

У працоўным кабінеце, Мінск

Народ і палітыка

— Вы як пісьменнік даволі хутка набылі папулярнасць і мелі магчымасць бачыць, як ставяцца да пісьменнікаў за мяжой і ў нас. Ці не было ў Вас шкадавання, што Вы — пісьменнік вось гэтага народа?

— Юрась, я скажу, што для мяне даўно ўжо з'яўляецца праблемай само існаванне «народа»... Асабліва цяпер я пачынаю думаць, што пакуль мы шчыравалі «дзеля народа», кляліся імем народа — у нас яго ўкралі. Засталася нейкая нацыянальная эліта, а нацыянальнай, народнай асновы — не стала. Не стала народа. Я гэта гавару баючыся, як нейкае святатацтва, як у ранейшыя часы гаварылі пра д'ябла і Бога. Але сапраўды, калі мы гаворым «народ, беларускі народ», — то гэта ўвогуле абстракцыя, гэта — па інерцыі. Калі ж канкрэтней паспрабаваць сабе ўявіць: а дзе ён, гэты народ, дзе яго часткі ці хоць бы нейкая значная частка? Раней гэта было проста: існавала сялянства, яно было моўнай, культурнай, генетычнай, этнаграфічнай і г.д. асновай нацыі. Цяпер сялянства няма. Дзе цяпер сялянства? Дажываючыя пенсіянеры-калгаснікі ў вёсках ці элітныя спецыялісты ў сельскай гаспадарцы (аграномы, заатэхнікі і інш.) — хіба яны могуць уважацца за аснову нацыі? Я вельмі ў гэтым сумняваюся... Дык вось калі культурная эліта развівала культуру — для «беларускага народа», — знік сам народ. Горад, урбанізаванае насельніцтва гарадоў, — баюся, гэта ўжо не беларускі народ; яно з Беларуссю нічога агульнага не мае, апроч, хіба што, тэрыторыі пражывання. Менск — горад «беларускі» толькі таму, што ён знаходзіцца на тэрыторыі Беларусі, а ў астатнім — якая яго адрознасць, скажам, ад Смаленска, Цвяры, Масквы? Чым ён ад іх адрозніваецца?..

— Бадай аб'явамі ў метро...

— Вот іменна — аб'явамі ў метро... І раптам з'явіліся бел-чырвона-белы сцяг і «Пагоня», якія тут жа былі скасаваны — «па волі народа»...

Ідэя Адраджэння — ідэя, канечне, правільная, высакародная, ва ўсіх адносінах цудоўная, — трапіла не на тую глебу. Вот у чым справа. Можа быць, яна трапіла зарана...

У гэткіх абставінах, асабліва ў палітычных абставінах апошняга часу, — адзінае, што, можа быць, застаецца для дзеячоў культуры, — гэта кансерваваць тое, што ёсць — у галіне культуры, нацыянальнай ідэалогіі. Таму што калі і надалей справа пойдзе гэтак жа, то будуць зроблены захады дзеля таго, каб матэрыяльна панішчыць тое, што напрацавана за гэты час: забяруць з бібліятэк, пахаваюць у «спецхраны» выданні Ластоўскага, нацыянал-дэмакратаў, незалежную гістарыяграфію, пэўныя творы мастацкай літаратуры. А ў дадатак будзе разгорнута шалёная кампанія па дыскрэдытацыі — спярша ідэй, затым канкрэтных твораў, а пасля — іх аўтараў. Калі жывых яшчэ можна пасадзіць, то ў нябожчыкаў будуць знаходзіць нейкі кампрамат і таксама бэсціць, для таго, каб скасаваць іх прыцягальны імідж. Гэта будзе зроблена, таму што камуна-фашызм абавязкова пакарыстаецца такімі метадамі. Інакш чым жа ён будзе карыстацца? Праўда — не іх рэлігія. Іх рэлігія — бязмежная хлусня. Чым яна бязмежней, тым лепш. Для нашых кіраўнікоў гэта вельмі здатны і плённы прыём...

— За апошнія дзесяць гадоў «галоснасці» столькі напісана пра рэпрэсіі, ГУЛАГ, што дзіву даешся, як грамадства — «самае чытэльнае» — не баіцца паўтору таго, што было пры савецкай уладзе, — вынікі апошніх выбараў сведчаць пра тое... Чаму ж людзі нічога не баяцца?

— Яны нічога не баяцца, таму што грамадства па-ранейшаму застаецца неінфармаваным. Як вядома, на пачатку перабудовы гучала шмат патрабаванняў (з боку расейскіх дэмакратаў), каб кампартыя пакаялася ў злачынствах, адмовілася ад свайго злачыннага мінулага. Гэтага не было зроблена. Усе хрушчоўскія выкрыванні сталінізму былі частковымі, бо пералічваліся толькі імёны рэпрэсаваных маршалаў і кіраўнікоў, а пра народ — маўчалі. Таму ў масавай свядомасці рэпрэсіі так і засталіся рэпрэсіямі кіраўніцтва супраць кіраўніцтва, а не ўлады супраць народа...

Колькі Алесь Адамовіч заклікаў «дадумваць да канца»! А ў нас гэта ніяк не дадумана. Канцы і пачаткі нашай бяды дзесьці ў Кастрычніцкай рэвалюцыі, а можа, і яшчэ раней... І прычына нашай галоты не ў «разбурэнні сувязей паміж прадпрыемствамі», а ў тым, што ў 1917 годзе адбылася жахлівая рэвалюцыя, і Расея, разам з нацыянальнымі ўскрайкамі, улучна з Беларуссю, пайшла не ў тым кірунку. Мы пайшлі абсалютна ў тупіковую галіну і ўперліся ўрэшце ў тупік. І цяпер як вярнуцца назад? Гістарычны час гэта выключае. Як зноў збочыць у агульнае русла зямной цывілізацыі — не ведае ніхто... Вот таму гэта ўсё мы і перажываем. І павінны перажыць. У гэтым сэнсе самае жахлівае — разбурэнне найбольш агульнага, боскага прынцыпу прыватнай уласнасці. З яго ўсё пачынаецца. Калі прыватную ўласнасць панішчылі, панішчылася ўсё... Бо чалавек ад жывёлы адрозніваецца тым, што здольны нечым валодаць і распараджацца. Нават леў, сабака «мецяць» сваю тэрыторыю, сваё ўладанні... Прырода толькі тады дасць нейкі плён, калі яна будзе камусьці належыць. А ў нас праца людзей і ўласнасць не толькі абяздушаны, але і незаконным чынам прысвоены, можна сказаць, антылюдзьмі, нечалавекамі. Пры сацыялізме ўласнасцю народа распараджалася Палітбюро, купка людзей. З гэтага пачаліся ўсе няшчасці...

...Правільна гаворыць ужо згаданы Фрэнсіс Фукуяма, гэты апошні «адвакат нацыяналізму», як яго называюць на Захадзе: само паняцце нацыяналізму заключае ў сабе вельмі шмат, ад самага высакароднага да самага ганебнага. І трэба канкрэтна меркаваць пра кожны канкрэтны нацыяналізм. Фукуяма кажа пра нацыяналізм рэспублік былога СССР як абавязковую перадумову крушэння таталітарызму. Гэта значыць, што толькі нацыяналізм можа эфектыўна змагацца з расейскім камуністычным рэжымам. Далей ён піша, што нацыяналізм і заходні лібералізм могуць выдатна ўжывацца, дапаўняючы і ажыўляючы адзін аднаго. А ў нашай масавай свядомасці нацыяналізм — гэта страшна, ім палохаюць. Прычым не толькі камуністы, але і некаторыя дэмакраты, ім мроіцца Югаславія, Каўказ, Сярэдняя Азія, і яны гэта адпрэчваюць. У тым ліку і расейскія дэмакраты. Вот чаму рускія не могуць зразумець украінцаў...

— А Украіна тым часам будуе сваю дзяржаўнасць і нават Амерыка ёй у тым дапамагае...

— Вот іменна. І Беларусь жа магла б здабыць такую падтрымку, тым больш што стратэгічна Беларусь, можа быць, важней за Украіну, і насельніцтва ў нас меней, таму падтрымаць нас было б лягчэй... Аднак Беларусь робіць такі вось выбар — рукамі яе палітычнага кіраўніцтва. Шчаслівейшыя прыбалты, яны выйшлі з-пад ног Расеі, засталіся збоку, пры моры. А мы — на парозе Расеі, і пагэтаму шчасця нам тут не будзе, як не стала яго калісь Вялікаму Княству Літоўскаму: усё па той жа прычыне — што апынулася «паміж». Натуральна, у тых умовах, каб уратавацца, «Літва» і адціснулася ўбок, да Балтыйскага мора, і там захавалася...

— ...Што такое Лукашэнка? Мясцовы, так бы мовіць, феномен, ці — з'ява больш маштабная, сістэмная?

— Гэта не мясцовы феномен. Можна нават сказаць, што ў гэтым сэнсе Лукашэнка мудры як змей. Ён прадбачыў і прадбачыць тое, пра што дэмакраты яшчэ толькі пачынаюць здагадвацца. Найперш, натуральна, ён думае пра ўладу. А ўладу ён можа захаваць толькі ў тым выпадку, калі тут не адбудзецца сацыяльны выбух. Таму што змесці яго ўладу зможа толькі сацыяльны выбух вялізнай сілы. Гэта можа адбыцца ва ўмовах, калі народ будзе даведзены да крайняй мяжы выжывання, калі ўжо не будзе чаго есці. Таму, каб гэтага не здарылася, яму як мага хутчэй трэба інтэгравацца ў вялікую імперыю і тым забяспечыць гарантыю, алібі на будучае. Бо што б тады ні здарылася, Лукашэнка не будзе вінаваты. Калі нават і здарыцца самае горшае, то ўвесь гнеў будзе скіраваны на Маскву, Масква будзе вінавата, бо яна будзе кіраваць. Заўсёды ж можна сказаць, што яна не дала нам нафты, грошай і да т.п. Ён, такім чынам, будзе ні пры чым. Але, апроч усяго, ён яшчэ выдатна разумее, чым скончыцца цяперашняе эканамічнае развіццё Расеі. Ён ведае, што яна рана ці позна вернецца ў свой ранейшы стан імперскай эканомікі — крайне змілітарызаванай, і ў такім выпадку беларуская эканоміка выдатна зойме сваё ранейшае месца. Ён будзе дзяліць поспехі ці няўдачы гэтай імперскай эканомікі, але ён не будзе віноўнікам няўдач. А ў выпадку ўдач — наадварот, усё возьме на сябе...

— ...І пры такім стане рэчаў непазбежнымі будуць рэпрэсіі супраць тых, хто думае інакш, хто нязгодны з такой палітыкай?

— А гэта само сабой. Гэта найперш. На гэта ёсць вельмі разумныя памагатыя з ліку інтэлігенцыі, якія давядуць, што Народны фронт звязаны з ЦРУ, а ўсе нязгодныя з новай палітыкай — шпіёны-шкоднікі, гестапаўцы, здраднікі, калабаранты перыяду мінулай вайны і да т.п., — вопыт багаты. На гэта ёсць вялізная армія навукоўцаў у Акадэміі навук, у гуманітарных інстытутах, якія затаіліся і толькі чакаюць адпаведнага моманту. Яны ўжо даўно з фальсіфікацыяй не працавалі. Усё іх жыццё звязана з гістарычным фальсіфікатам, інкрымінаваннем. А тут раптам такі перапынак вялікі, іншыя людзі прыйшлі. Будуць фальсіфікаваць гісторыю і ўсё іншае з вялікім імпэтам. Будуць здымаць фільмы накшталт Азаронкавага (Маецца на ўвазе антыфронтаўскі і антыбеларускі дакументальны фільм Юрыя Азаронка, бацькі цяперашняга тэлепрапагандыста Грыгорыя Азаронка, «Ненависть: дети лжи», які некалькі разоў трансляваўся па тэлебачанні напярэдадні рэферэндума і выбараў у парламент 14 траўня 1995 г. – Рэд.), — з даволі вольным мантажом, але з вельмі пэўнай ідэяй. І гэтак далей...

— ...І шэрагі спадароў азаронкаў, савіцкіх і КО будуць актыўна папаўняцца... Дарэчы, што, на Ваш погляд, прымушае некаторых мастакоў, пэўных апазіцыянераў у савецкія часы, так апантана

Ён думае пра ўладу. А ўладу ён можа захаваць толькі ў тым выпадку, калі тут не адбудзецца сацыяльны выбух. Таму што змесці яго ўладу зможа толькі сацыяльны выбух вялізнай сілы. Гэта можа адбыцца ва ўмовах, калі народ будзе даведзены да крайняй мяжы выжывання

і змагацца»

змагацца з усім беларускім, з беларушчынай як з'явай?

— Адкажу безадносна да гэтых людзей і да каго-небудзь яшчэ. Каб зразумець нашае грамадства, трэба заўсёды мець на ўвазе адну рэч, якую звычайна выпускаюць з-пад увагі. Як быццам згаварыліся ўсе і ніхто пра яе нічога нідзе не кажа і не піша. І, відаць, не будуць гаварыць і пісаць. Уся справа ў заангажаванасці не толькі камуністычнай ідэалогіяй, але яшчэ і КДБ. КДБ пранік ва ўсе слаі нашага грамадства, і трэба мець на ўвазе, што людзі, заангажаваныя ім, у лепшым выпадку выключаны з грамадскага жыцця; яны, так бы мовіць, палітычна назаўсёды кастрыраваны, а ў горшым выпадку — заангажаваныя так, што хады назад няма, бо ўсялякая дэмакратыя для іх — пагібель, таму што дэмакратыя на сваіх сцягах заўсёды нясе люстрацыю. Раней яны нібыта дазвалялі сабе некаторую фронду, апазіцыйнасць, а цяпер, калі падступілі перамены і паўстала вельмі моцная пагроза, яны канчаткова скінулі з сябе ўсе маскі і пачалі змагацца за сваю скуру. У гэтым уся прычына. І тое датычыць не толькі інтэлектуалаў, тое — паўсюдная з'ява, бо спецслужбы пранiклі паўсюль. І таму яны кіруюць цяпер.

Прыналежнасць да спецслужбаў не проста нейкі занятак, хобі — гэта ў рэшце рэшт накладвае на чалавека пэўны адбітак і выпрацоўвае яго жыццёвую псіхалогію. Цяпер прынята лічыць, што тыя людзі, завербаваныя КДБ, — стукачы, якія некага выдавалі. Ды зусім не. Так, калі трэба было, яны тое рабілі, але яны рабілі гэта як члены якога-небудзь масонскага ордэну, выключаныя з грамадскага жыцця і далучаныя да іншай, таемнай супольнасці. Пры гэтым такімі людзьмі спецслужбы могуць кіраваць як заўгодна, у якім хочаш напрамку: на выбарах, у палітычнай барацьбе і інш. А калі хто-небудзь заўпарціцца, дык ёсць метады, як іх уціхамірыць, — абвесціць, напрыклад, «блакітнымі» і да т.п.

Пераважаюць, асабліва сярод інтэлігенцыі, такія вось людзі. Яны вызначаюць. І чаму з Савіцкім такое здарылася? Я, канечне, нічога не сцвярджаю, але інакш нельга растлумачыць метамарфозы некаторых людзей. Дапусцім, я таксама маю пэўныя густы ў мастацтве. І, папраўдзе сказаць, авангард, абстракцыянізм мне таксама не падабаюцца. Але гэта не значыць, што я буду змагацца з імі, я ж не пракурор... Можа, іншым такое падабаецца, а творы гэтыя значныя і нават вялікія і маюць права на існаванне. Але калі пачынаецца жахлівая барацьба ў нацыянальных межах, то тут, канечне, ужо не эстэтычныя схільнасці дыктуюць, тут дыктуе тайная паліцыя.

Прычым такое магчыма толькі ў таталітарнай дзяржаве, якая была раней і якая цяпер так інтэнсіўна аднаўляецца. У дэмакратычным грамадстве такое немагчыма. Мы ж ведаем сілу гэтых органаў: яны маглі забяспечыць не толькі кватэру, працу, прапіску, але і правесці па ўсёй кар'ернай лініі, пачынаючы ад студэнта і заканчваючы акадэмікам. І калі знакаміты фізік поруч з Савіцкім выступае па тэлебачанні з абаронай «прынцыпаў», то гэта дыктуецца не фізікай, а інтарэсамі той жа тайнай паліцыі...

— Вашая парада ў такіх неспрыяльных варунках маладым патрыётам, хто не жадае прымаць «новай» палітыкі і, расчараваны лёсам, не ведае, што рабіць далей?

— Суняць сваё расчараванне і працаваць. Працаваць дзеля падвышэння нацыянальнай самасвядомасці. Толькі гэта.

У нас жа гіне культура. Як заўсёды ў такіх умовах, узрастае роля дыяспары... Культурныя пласты напрацоўваюцца на працягу доўгага часу, высілкамі многіх пакаленняў, а руйнуюцца — імгненна, нашмат хутчэй. Патрыёты мовы, дзеячы ТБМ выступалі за тое, каб адраджаць мову павольна, каб — «не перагнуць палку», каб — «да канца стагодзя». І гэта ўвогуле правільна. Але вынішчацца яна будзе за лічаныя гады, калі не месяцы. Таму што адразу абвальна пяройдуць кіраўніцтва, эліта, горад ужо перайшоў, засталося яшчэ авалодаць расейскай мовай вёсцы, дзе яшчэ нейкія рудыменты беларускасці захаваліся... І ўсё...

Таму не трэба роспачы. Трэба закансерваваць тое, што ў нас ёсць, што напрацавала нацыя ў галіне культуры і літаратуры, мастацтве, і ў элітных слаях будзе адбывацца, прынамсі, я так думаю, марудная рэанімацыя, падтрымка нацыянальнага жыцця. Як гэта было ў мінулым. Хоць у мінулым усё-такі лепшыя былі ўмовы, таму што тады ашчаднікам мовы і нацыянальнай культуры — не свядомасці, а культуры — было сялянства, якое іх выпрацоўвала і кансервавала. Яно па сацыяльных прычынах не магло далучыцца да чагосьці іншага, да іншай мовы і культуры. А цяпер тэлебачанне далучыць каго хочаш, хоць самога д'ябла. І таму будзе даволі складана. Але, тым не менш, я ўсё-такі думаю, што нацыянальная культура і жыццё будуць прадаўжацца, хоць у некалькі аслабленым стане.

Я, канечне, песіміст. Але я песіміст у адносінах да пакалення майго веку, у адносінах да сябе асабіста; я ведаю, што мне нацыянальнага росквіту не дачакацца, я не пабачу, гэта будзе недзе пасля, але гэта будзе. Будзе шчасце, і будзе дзяржаўнасць, і будзе ўсё, таму што ў той форме, у якой мы існавалі як народ і якая нам наканавана цяперашнім кіраўніцтвам, — у такой форме шчасця не будзе. Будзе зноў няшчасце.

І людзі зноў будуць шукаць, зноў будуць кідацца ў пэўным накірунку. А пэўны накірунак для нас — мы не першапраходцы ў гэтым сэнсе — паказваюць нашыя суседзі, паказвае Еўропа, і мы ў рэшце рэшт пойдзем туды. Канечне, пры ўмове, што ядзерны Апакаліпсіс не спыніць усё гэта. А сёння гэта зноў становіцца вельмі магчыма...

Попел расчаравання, дыямент надзеі: «Рарытэт будзе вельмі каштоўны»

— На палітыку спадзяванні традыцыйныя. Але мы забываемся, што жывем напрыканцы юдэяхрысціянскай эры, у г.зв. «цывілізацыі смерці» (вызначэнне Яна Паўла ІІ), і што нашае маленькае Адраджэнне, можа быць, асуджана на марнасць якраз з прычыны марнасці самога свету. Цытуючы Вашыя словы 1989 г. — «у жыцці заўжды важнае значэнне мае вернасць абранай мэце, але, як гэта нярэдка здараецца ў гісторыі, ісцінная мэты можна і не дасягнуць нават пры жыцці некалькіх пакаленняў, хада гісторыі зусім не адэкватная меры чалавечага жыцця». Можа быць, увесь гэты адраджэнскі імпэт — у палітычнай, маральнай ды містычнай сферах — апрыёрна быў асуджаны на марнасць і няўдачу?

— У гістарычным аспекце воля да Адраджэння можа стацца важнейшай за само Адраджэнне, за яго непасрэдныя наступствы. Прынамсі, для беларусаў. Як вядома, нашае грамадства хворае, занядбанае, скутае апатыяй, даўно гатовае паставіць на сабе крыж. Але калі напрыканцы ХХ стагодзя яно ўсё ж знаходзіць у сабе пэўныя сілы і ўласных прарокаў, што адважваюцца заявіць пра свой нацыянальны гонар, пра новае (у каторы раз) памкненне да Бога і справядлівасці, якія іншыя нацыі здабылі даўно, дык тое сведчыць, што нацыя жыве, яшчэ «не згінэла», бо не згінула яе нацыянальная воля.

Няхай не ўдалося на гэты раз. У іншых нацыяў, як вядома, таксама не ўсё ўдавалася з першага ці нават з пятага разу, лілося нямала крыві, выдаткоўваліся вулканы людской энергіі. Але ўрэшце яны дамагліся самага галоўнага — дзяржаўнай суверэннасці, чым далі нам прыклад. Усё ж мы маем для таго ўсё неабходнае: мову, тэрыторыю, гісторыю. Іншыя, як курды, напрыклад, не маюць нават сваёй тэрыторыі, і то не цураюцца запаветнае мары аб уласнай дзяржаўнасці. Яны змагаюцца. І калі нам цяпер чагосьці не хапае, дык найперш — нацыянальнай волі, дасканалай нацыянальнай свядомасці. Але тое не даецца прэзідэнцкім указам, тое выхоўваецца праз стагоддзі. Або памірае — мабыць, у той дзень, як памірае мова. І гэта выдатна разумеюць ворагі беларушчыны, беручыся перш за ўсё вынішчаць беларускую мову.

Наш гістарычны час на зыходзе, хаця ён можа і расцягнуцца. На колькі — хто возьмецца вызначыць?

— Васіль Уладзіміравіч, Вам не шкада гадоў, патрачаных на палітыку?

— Мне? Ну, Божа мой, у палітыцы я ніколі ні на што не разлічваў, дый ніколі не быў палітыкам. У рэшце рэшт, я ўсё-такі свабодны чалавек, хоць гэта мне доўгі час не ўдавалася, — пры таталітарным рэжыме якая ж свабода? — але ўрэшце я прыдбаў нейкую свабоду, мог пісаць, мог не пісаць, мог пісаць артыкулы, а мог апавяданне ці аповесць. Гэта вельмі важна, калі ёсць свабода выбару, хоць усё гэта досыць адносна...

Для мяне пэўна, што ў ХХ стагоддзі Беларусь шчасця не знойдзе, а ў наступным — не ведаю. Можа, трэба будзе і пазмагацца. Але ўрэшце — «загляне сонца і ў наша ваконца». Таму што інакш немагчыма, калі толькі не спыніцца жыццё на зямлі. Бо калі яно будзе існаваць, то будзе развівацца па нейкім Боскім накірунку, інакш тады трэба адмаўляць усялякі прагрэс. Прагрэс ёсць, пэўныя гістарычныя віткі, хоць яны і паўтараюцца, але вядуць угору...

— Як бы Вы ацанілі гістарычную вартасць таго, што напрацавана нацыянальнымі сіламі за найноўшы час: гэта ўсё часовае ці мае па-надчасовую каштоўнасць?

— Тое, што напрацавалі за гэты час і нацыянальныя сілы, і нацыянальныя палітыкі, — гэтае «апярэджанне», гэта вялізны капітал, маральны, палітычны капітал для нацыі. Можа, у гэтай галіне за 70 гадоў столькі не зроблена, колькі зроблена за апошнія пяць гадоў. Памятаеце тое кароценькае еўрапейскае Адраджэнне, драматычнае, трагічнае — абвяшчэнне БНР у 1918 годзе? Якія наступствы з яго? Амаль ніякіх у соцыуме. Тым не менш, вунь як яно важнае цяпер. І чым далей аддаляецца Беларусь ад таго моманту, ад той падзеі 25 сакавіка, тым гэта, быццам дыямент, блішчыць усё ярчэй, усё больш кошту мае, як усялякі рарытэт.

Так і сучаснае. Рарытэт будзе вельмі каштоўны. Сімволіка ў тым ліку. Ужо ніхто не скажа: «Гэты сцяг прыдуманы». Ужо гісторыя, міфалогія ствараюцца вакол бел-чырвона-белага сцяга. І ён будзе яшчэ даражэйшы...

Сённяшнія пакаленні, канечне, перажываюць расчараванне, але не трэба было і надта зачароўвацца. Што рабіць? Шчасце так проста не прыходзіць з Белавежскай пушчы ці хоць бы адкуль там ні было. За яго трэба змагацца. Трэба выспець нацыі да некаторых элементарных высноў. А яна ў нас яшчэ не выспела, калі спрэс выбіраюць старшыняў і прэзідэнцкіх паслугачоў. Або, калі гэтыя выбары несвабодныя, сфальсіфікаваныя, — чаму дазваляе фальсіфікаваць? У іншых краінах, цывілізаваных нацыях — дэмакратычных, сучасных — такое немагчыма. А ў нас магчыма. Значыць, нам яшчэ трэба жыць і змагацца. Але галоўнае — трэба змагацца...

Запісаў Юрась ЗАЛОСКА

Каця

Яўген СКІБСКІ

1

Мы прайшлі праз зіму,
а восень
мы забылі ўжо даўно.
Мы чакалі,
чакалі —
і вось
настае, што клічуць вясной.

Піць не варта цяпер бясконца,
хоць і люты, як люты кат.
Пільна сочыць за намі сонца,
быццам просячы пачакаць.

Сонца бачыць,
заўсёды бачыць,
што хаваецца ў туманы.
Пажадай мне, сонца, удачы,
пажадай мне, сонца, вясны.

А навошта табе ўдача,
а навошта табе вясна?
Проста Каця ў засценку плача...
Я хачу,
каб выйшла яна.

Не,
не плача,
куды ні падзень яе,
за які не схавай яе плот, —
выспяваюць яе надзеі
у салодкай свабоды плод.

Ён пакуль толькі кволая кветка,
ліся, песня —
струмень вады.
Хто цяпер толькі ціхі сведка?
Хто цяпер?
А тады

2

я, ганімы інстынктам спрадвечным,
бестурботна блукаў уначы
і любой мімаходнай сустрэчнай
адзіноту сваю лячыў.

І стаміўся.
Стаміўся, браце.
Шмат было і наташ, і каць...
Як знайсці мне
такую Кацю,
каб далей ужо не шукаць?

На выставе
ў лютым дваццатага
іншых мэтаў і не было —
і раптоўна нешта надрапала
лёсу жудаснае стыло.

Гэта здарылася выпадкова.
У віры выставы,
не ў сне,
адшукалася,
як падкова
на дарозе.
На шчасце?

Не?
Можа, шчасце знайшоў надалей?
Больш самотнаму не блукаць?
Мо таму і шчокі палалі?
Мо таму?
Адкажы мне, Каць...

Ад мінулага будзе рэштай,
як заплюшчу дзверы вачэй,
толькі погляд твой,
ды — усмешка,
ды вікторыі знак яшчэ.

3

...Хто надзеў камізэльку «Прэса» —
ператвораны ў мішэнь...
Мама зараз,
як калісь у лесе
мне маломy,
кажа: цішэй.

Дзень на дзень напаўзае
няўлоўна,
горад сокі апошнія п'е.
Я стаю амаль абясслоўлены.
Бы памерлі словы мае.

4

Ноч —
не спіцца табе ўначы.
Думкі не выпхнуцца з галавы.
Вось яны
змрочныя, як сычы,
ноч настане — хочацца выць.

Пойдзеш на кухню,
запаліш святло.
Трэба неяк пазбыцца адчаю.
Трэба неяк развеяць зло —
выпі кавы
ці чаю.

Пра яе пракрычаць навіны
і прашэпча струмень вады
пра адно:
яна не павінна
адсядзець яшчэ два гады!..

Бруд сцякае па кроплі ў трубу.
І зіма растане аднойчы.
Не сядзі —
разганяй журбу,
разганяй гэты холад воўчы.

А пасля
ізноў яе стрымы
будуць блытаць
усе мае сны...
Дачакайся,
сэрца нястрыманае,
мы амаль дайшлі да вясны.

Паглядзі ў вакно на сонца,
хай і слепіць —
усё адно,
хай і дрэвы паўсюль пакоцалі,
а не ўсе —
паглядзі ў вакно!

Сонца бачыць,
заўсёды бачыць,
што развейваецца тумана́м.
Пажадай нам, сонца, удачы,
пажадай жа
ўдачы нам.

А пакуль надыходзячы дзень
ад кашмараў начных адмяжуе —
камізэльку «Прэса» надзене
сённяшняя іншая прыгажуня.

Фарбы й гукі

Таццяна БАРЫСЮК

***

У кожным дні —
бяссмерця зерне.
На гэтым дне
мой поспех дрэмле.

І з кожным мігам
бліжэй мой любы.
Ды за адлігай —
нязменна люты.

А год — як дзень —
memento mori.
Самотны цень —
нібыта норма.

Мой любы, — сцюжа?
Прыйдзі, застанься!
Каханым, мужам
ці вершам, танцам!

Яблычны Спас

Яблык спакусы табе не падам,
я пачакаю.
Помніш мяне ты, мой любы Адам?
Моўчкі кахаю.

Як я хачу быць у раі з табой,
смелым, наіўным.
Толькі з табой ма́ю светлы настрой,
лёгкія крылы.

***

Няма. Не будзе. Не было
цябе ў жыцці маім самотным.
І толькі ўпартае сціло
кранае літары, як ноты.

Быў сонца пробліск залаты,
і ён свяціў усмешкай мілай.
Мне сонцам гэтым здаўся ты.
Ты быў не явай. Я сасніла...

***

Апошні дзень зімы.
Расстанне мне — як згуба.
Сустрэнемся ці мы,
Любы?

Апошняе жаданне —
мець толькі Вас у сэрцы.
Самота існавання —
без сэнсу.

Пошукі і знаходкі

Шукаю каханне —
знаходзіцца вопыт.
Шукаю стасункаў —
ды позніцца водзыў.
Далёка ты. Чую
прысутнасць праз сэрца.
Што помніш і любіш —
мне хочацца верыць.
Мне мроіцца: ты мне
пазвоніш, запросіш
на доўгі шпацыр
ці то ўлетку, ці ўвосень,
узімку, вясною,
заўжды, назаўсёды...
Мой мілы, каханы,
ты мара, ты одум...

Наша Італія

Ты быў у Венецыі, я — у Берга́ма.
Італіі нашай чароўная аўра.
І мора, і горы, дубы, кіпарысы.
Аблічча твайго незабыўныя рысы.
Слоў, намі няказаных, белыя маскі.
І нашых нядотыкаў вабныя ласкі.

Ваўчыца

Таямніца прыцягнення
між мужчынам і жанчынай.

Фота Аляксандра Гвоздзя

Наймагутнага натхнення
для паэзіі прычына.

Не магу адолець скруху
ад таго, што Вы маўчыце.
Абярнуся ў завіруху
я самотнаю ваўчыцай.

Дабягу да Вас палямі,
снегам, сцюжай, бездарожжам.
Ў Вашай цішы развітальнай
для мяне ёсць вырак Божы.

***

Яшчэ крыху — і льдом растане люты.
Цяплей надвор'е — гэта добры знак.
У промнях сонца заспявае лютня,
і ў нашых снах паселіцца вясна.

Зноў лета. Восень. Злая зімавея.
Дні пралятаюць — вецер за акном.
Хай будуць моц, і радасць, і надзея
і добрай аўрай поўніцца Ваш дом.

***

Радзіма. Радасць. Рай. Рашучы
мужчына, пра якога мару.
Хоць я яму не трэба. (Жудасць!)
Таму ў слязах і паміраю.

Золь адбаліць. Настане ранне
і шанцу новаму ўсміхнуся.
Мае ўскрашэнні-паміранні
як рух спазнаць свой лёс і сутнасць.

***

Вочы твае з зялянінаю караю.
Чар — васільковая глыбіня.
Без усялякага каментарыя
ведаю, што закаханая я.

Мне не хапае пагляда́ў тваіх,
вуснаў і постаці любай.
Бо без цябе кожны мройлівы ўздых
поўны смяротнае згубы.

Зможам пражыць паасобку, павер,
стрэцца сам-насам са смерцю.
Толькі з табой чую музыку сфер,
толькі табе кон даверыцца.

***

Фарбы й гукі жыцця —
наймілейшаму ў свеце!
Ты свавольны няўлоўны мой
восеньскі вецер.
Аддала б шмат даброт
за тваю я пяшчоту.
Не кахаеш? Што зробіш...
Пакіну турботы
папрасіць цябе стаць маім
хоць на імгненне.
Адлятаеш прэч самым
святым летуценнем.

Сахем

Генрык СЯНКЕВІЧ
(1846—1916)

У горадзе Антылопа над ракой, што мае такую ж назву, у штаце Тэхас, усе ад малога да вялікага спяшаліся на цыркавое прадстаўленне. Захопленасць жыхароў узмацнялася тым, што з часоў заснавання горада сюды ўпершыню заехаў цырк з танцоркамі, менестрэль-шоў і канатаходцамі. Горад узнік нядаўна. Пятнаццаць гадоў таму тут не толькі не стаяла ніводнага дома, але і ў найбліжэйшых ваколіцах не было ніводнага белага. Затое ў міжрэччы, на тым самым месцы, дзе цяпер месціцца горад Антылопа, ляжала індзейскае паселішча пад назвай Чыявата. Гэта была сталіца Чорных Змей, якія ў свой час так назалялі памежным нямецкім калоніям — Берліну, Грудэнаў і Гармоніі, — што пасяленцы больш не маглі трываць. Праўда, індзейцы толькі баранілі сваю «тэрыторыю», якую ўрад штату Тэхас прысудзіў ім на вечныя часы самымі ўрачыстымі трактатамі, але хіба гэта магло хваляваць каланістаў з Берліна, Грудэнаў і Гармоніі? Дакладна вядома адно: яны адбіралі ў Чорных Змей зямлю, ваду і паветра і наўзамен неслі цывілізацыю, а чырванаскурыя дзякавалі на свой манер — здзіралі ў іх з галоў скальпы. Доўга так цягнуцца не магло. Аднае ночы пасяленцы з Берліна, Грудэнаў і Гармоніі сабралі атрад з чатырохсот чалавек і, паклікаўшы на дапамогу мексіканцаў з Ла Ора, напалі на сонную Чыявату. Трыумф дабрадзеяў быў поўны. Чыявату спалілі, а яе жыхароў незалежна ад узросту і пола высеклі пад корань. Уратаваліся толькі невялікія групы воінаў, якія былі ў той час на паляванні. У самім паселішчы не выжыў ніхто, галоўным чынам таму, што яно ляжала ў міжрэччы і, як звычайна ў час вясновай паводкі, было атачанае непераадольным прасцягам вадаў. Але менавіта такое размяшчэнне паселішча, якое загубіла індзейцаў, падабалася немцам. Уцякаць з міжрэчча цяжка, але бараніцца там зручна. А таму людзі з Берліна, Грудэнаў і Гармоніі адразу ж пачалі туды перабірацца, і на месцы дзікай Чыяваты імгненна паўстала цывілізаваная Антылопа. Праз пяць гадоў там ужо налічвалася дзве тысячы жыхароў.

На шосты год на іншым баку міжрэчча знайшлі паклады ртуці, і іх распрацоўка падвоіла колькасць жыхароў. На сёмы год на гарадской плошчы лінчавалі дзевятнаццаць апошніх воінаў з племені Чорных Змей, якіх злавілі ў суседнім лесе Памерлых, і з таго часу ўжо нічога не перашкаджала развіццю горада Антылопа. Чыгунка злучала горад з Рыа-дэль-Нортэ і Сан-Антоніа, на Апунцыя-гасэ з'явіліся тры школы, з іх адна — вышэйшая. На плошчы, дзе павесілі апошніх Чорных Змей, адкрылі дабрачынную ўстанову, кожную нядзелю пастары ў цэрквах прапаведавалі любоў да бліжняга, павагу да чужой уласнасці ды іншыя неабходныя цывілізаванаму грамадству дабрадзействы, а адзін праезджы прамоўца нават неяк прачытаў на Капітоліі даклад «Пра правы народаў».

Найбагацейшыя гараджане пагаворвалі пра неабходнасць заснаваць універсітэт — гэтаму мусіў паспрыяць і ўрад штата. Справы горада ішлі ўверх. Гандаль ртуццю, апельсінамі, ячменем і віном прыносіў выдатны даход. Гараджане былі сумленнымі, гаспадарлівымі, працавітымі, педантычнымі і тоўстымі. Хто наведаў бы апошнім часам Антылопу, насельніцтва якой ужо складала больш за дзесяць тысяч, той не пазнаў бы ў багатых мясцовых купцах тых бязлітасных вояроў, што пятнаццаць гадоў таму спалілі Чыявату. І вось у той вечар людзі спяшаліся ў цырк: па-першае, таму, што пасля цяжкай працы адпачываць не толькі прыемна, але і прыстойна, па-другое, таму, што жыхары ганарыліся яго прыездам. Усім вядома: цыркі абы-куды не прыязджаюць, так што прыбыццё трупы высокашаноўнага містара Дына ў нейкай ступені пацвярджала вагу і значэнне Антылопы. Была, аднак, і трэцяя, магчыма, найважнейшая прычына ўсеагульнай цікавасці.

Другі нумар праграмы абяцаў: «Шпацыр па дроце на вышыні пятнаццаці футаў ад зямлі (у музычным суправаджэнні) здзейсніць знакаміты гімнаст Чырвоны Ястраб, сахем (правадыр) Чорных Змей, апошні нашчадак каралёў і апошні прадстаўнік племені: 1) Шпацыр. 2) Скачкі Антылопы. 3) Танец і песня смерці». Дзедзе, а ў Антылопе гэты «сахем» мусіў выклікаць найвялікшую зацікаўленасць. У карчме «Пад залатым сонцам» высокашаноўны містар Дын расказваў, што пятнаццаць гадоў таму знайшоў па дарозе ў Санта-Фэ старога індзейца пры смерці, а з ім — дзесяцігадовага хлопчыка. Стары, праўда, памёр — ад ран і знясілення, — аднак расказаў, што гэты хлопец — сын забітага «сахема» Чорных Змей і спадчыннік яго тытула.

Трупа прытуліла сірату, які з часам зрабіўся яе першым акрабатам. Зрэшты, высокашаноўны містар Дын толькі ў карчме «Пад залатым сонцам» даведаўся, што Антылопа калісьці была Чыяватай і што знакаміты канатаходзец будзе красавацца на трунах сваіх бацькоў. Гэтая навіна прывяла дырэктара ў выдатны настрой: цяпер напэўна можна разлічваць на great attraction — варта толькі дамагчыся большага эфекту. Вядома, жыхары Антылопы тоўпіліся ля цырка, каб паказаць прывезеным з Нямеччыны жонкам і сынам, якія ні разу ў жыцці не бачылі індзейца, апошняга з Чорных Змей і сказаць: «Глядзіце, вось такіх мы выразалі пад корань пятнаццаць гадоў таму». «Ах, Herr-Jeh!» — як прыемна пачуць такі здзіўлены выгук з вуснаў Амальхен і маленькага Фрыца. Ва ўсім горадзе толькі і лунала: «Сахем, сахем!»

Фота www.drive2.ru

Дзеці з самай раніцы зазіралі ў шчыліны паміж дошкамі, і на іх тварах чыталіся адначасова цікаўнасць і жах, а старэйшыя хлопцы, захопленыя ўжо больш ваяўнічым духам, па дарозе са школы грозна маршыравалі, самі не ведаючы, навошта.

Восьмая гадзіна вечара. Цудоўная, пагодная, зорная ноч. Ветрык прыносіць з-за горада пах апельсінавых садоў, які ў горадзе перамешваецца з пахам соладу. У цырку — зарыва святла. Вялізныя смалістыя паходні, узнятыя перад галоўным уваходам, гараць і чадзяць. Ветрык гайдае султаны дыму і яркага полымя, якія асвятляюць цёмныя абрысы драўлянай пабудовы. Гэта толькі што ўзведзены акруглы балаган са спічастым дахам і зорыстым амерыканскім сцягам на макаўцы. Ля ўвахода — натоўпы, якія не змаглі прабіцца ў сярэдзіну ці не мелі грошай на білеты. Цяпер яны разглядаюць цыркавыя павозкі і асабліва вялікую палатняную заслону, якая замяняе дзверы і на якой выяўленая бітва белых з чырванаскурымі. У тыя моманты, калі заслона прыадчыняецца, бачнае асветленае нутро буфета з сотнямі шкляных куфляў на стале. Але вось заслону зусім сцягваюць, і натоўп уваходзіць. Пустыя праходы паміж лаўкамі пачынаюць дрыжаць ад крокаў людзей, і неўзабаве цёмная жвавая маса зверху данізу запаўняе ўсе праходы. У цырку светла як днём, бо хоць туды і не ўдалося правесці газавыя трубы, вялізная жырандоль на пяцьдзясят газавых лямп залівае арэну і гледачоў патокамі святла...

Першы нумар хутка заканчваецца. Пачынаецца другі. З вуснаў у вусны ў зале перадаецца шэпт: «Сахем! Сахем!». На клоўнаў, якія ўсё яшчэ б'юцца, ніхто ўжо не звяртае ўвагі. У куламесе іх малпіных рухаў конюхі ўносяць драўляныя козлы вышынёй з дзесяць з нечым футаў і ставяць па абодва бакі арэны. Музыкі перастаюць граць Yankee Doodle і пачынаюць змрочную арыю Камандора з «Дон Жуана». Паміж козламі нацягваюць дрот. Раптам з боку выхаду ўзлятае сноп бенгальскіх агнёў і залівае арэну крывавым святлом...

На арэне з'яўляецца трывожна чаканы сахем. У тлуме чуецца кароткі выгук: «Гэта ён! Гэта ён!» — і ўсталёўваецца цішыня. Усе погляды прыкоўваюцца да постаці правадыра, які зараз павінен выступіць у цырку на трунах сваіх бацькоў. Індзеец сапраўды заслугоўвае, каб на яго глядзелі. Ён выглядае велічна, як кароль. Фігуру сахема, ганарлівага і такога дзікага, што ён нагадвае кепска прыручанага ягуара, пакрывае плашч з белых гарнастаяў — адзнака правадыра. Яго твар нібыта выкаваны з медзі, галава падобная на арліную, а напраўду індзейскія вочы свецяць халодным бляскам — спакойныя, быццам абыякавыя, але ўсё адно злавесныя. Ён абводзіць імі натоўп, нібы вышукваючы ахвяру, — бо, дарэчы, узброены ад галавы да ног. У яго на галаве пагойдваюцца пёры, на поясе сякера і нож для скальпавання, толькі ў руцэ замест лука ён трымае доўгі шост для раўнавагі. Спыніўшыся на сярэдзіне сцэны, індзеец раптам выдае ваенны кліч. Гэта кліч Чорных Змей! Тыя, што выразалі Чыявату, добра памятаюць гэтае страшнае выццё, і, — якое дзіва! — тыя, што пятнаццаць гадоў таму не спалохаліся тысячы такіх воінаў, цяпер пакрыліся потам, убачыўшы аднаго. Але вось дырэктар падыходзіць да правадыра і звяртаецца да яго, быццам хочучы ўлагодзіць і заспакоіць. Дзікі звер адчуў цуглі — угаворы спрацоўваюць, бо праз хвілю сахем ужо хістаецца на дроце. Углядаючыся ў газавую жырандоль, ён рухаецца наперад. Дрот моцна прагінаецца; часам яго ўвогуле не бачна, і тады здаецца, што індзеец вісіць у паветры. Ён быццам ідзе ўгару; робіць крок наперад, адступае і зноў ідзе, захоўваючы раўнавагу. Яго пакрытыя плашчом і выцягнутыя ў бакі рукі нагадваюць вялізныя крылы. Ён хістаецца... падае... не! Кароткія адрывістыя воплескі віхурай праносяцца па зале і сціхаюць. У цырку неспакойна, але цішу ніхто не парушае. Сахем тым часам набліжаецца да другога канца дрота, спыняецца — і нечакана з яго грудзей вырываецца ваенная песня.

Вось дык дзіва! Правадыр спявае па-нямецку! Ён напэўна забыў мову Чорных Змей. Зрэшты, ніхто на гэта не звяртае ўвагі. Усе слухаюць песню, якая робіцца ўсё мацнейшай і гучнейшай. Гэта напалову спеў, напалову нейкі бязмерна роспачны крык, дзікі і хрыплы, поўны драпежных акцэнтаў.

Там былі такія словы:

«Чыявата была шчаслівай! Жанчыны працавалі ў вігвамах, дзеці выраслі ў прыгожых дзяўчат і мужных воінаў. Воіны паміралі на полі славы і ішлі з духамі бацькоў паляваць у срэбныя горы. Іх сякеры ніколі не пляміліся крывёй жанчын і дзяцей, бо воіны Чыяваты былі высакароднымі мужамі. Чыявата была магутнай. Але з-за далёкіх мораў прыйшлі бледнатварыя і кінулі на Чыявату агонь. Бледнатварыя воіны не перамаглі Чорных Змей у бітве, а prакраліся ноччу, як шакалы, і заплямілі нажы крывёй з грудзей заснулых мужчын, жанчын і дзяцей.

І вось няма Чыяваты, бо на яе месцы белыя ўзвялі свае каменныя вігвамы. Забытае племя і знішчаная Чыявата патрабуюць помсты».

Голас правадыра рабіўся ўсё больш хрыплым. Цяпер, хістаючыся на дроце, індзеец здаваўся нейкім чырвоным анёлам помсты, што ўзнёсся над чалавечым тлумам. Нават дырэктар відавочна занепакоіўся. У цырку запанавала магільнае маўчанне. Правадыр выў далей:

«З усяго племені засталося адно дзіця. Яно было малое і слабае, але прысягнула духу зямлі, што адпомсціць. Што ўбачыць трупы белых мужчын, жанчын, дзяцей — пажары, кроў!». Апошнія словы ператварыліся ў ашалелы рык. Па цырку пранёсся пошум, падобны на рэзкі парыў ветру. У галовах мільгалі тысячы пытанняў без адказу. Што зробіць гэты раз'юшаны тыгр? Што ён прарочыць? Як адпомсціць? Ён? Адзін? Застацца ці бегчы? Ці абараняцца? Як?

Раптам з грудзей правадыра вырвалася нечалавечае выццё. Ён загайдаўся мацней, ускочыў на драўляныя козлы, што стаялі пад газавымі лямпамі, і ўзняў шост. У галовах бліскавіцай пранеслася жудасная думка: зараз ён разаб'е жырандоль і зальe цырк патокамі вогненнай газы. Але што гэта? З арэны крычаць: «Стой! Стой!». Правадыра няма! Ён саскочыў з козлаў і знік. Ён не спаліць цырк? Куды ён падзеўся? І вось ён выходзіць, выходзіць зноў, задыханы, змучаны, страшны. У руцэ ён трымае бляшаную місу, працягвае яе гледачам, умольна просіць: «Was gefällig für den letzten der Schwarzen Schlangen !...»*

У гледачоў — гара з плячэй. Дык гэта ўсё было ў праграме, дык гэта ўсё — прыдумка дырэктара? Гэта ён проста дамагаўся большага эфекту?

Сыплюцца пяцідзесяціцэнтавікі і долары. Бо як адмовіць апошняму з Чорных Змей — у Антылопе, на папялішчы Чыяваты? У людзей ёсць сэрца.

Пасля прадстаўлення сахем піў піва і еў клёцкі ў карчме «Пад залатым сонцам». Атачэнне на яго відавочна паўплывала.

У Антылопе ён зрабіўся вельмі папулярным, асабліва сярод жанчын. Пляткарылі нават...

* Будзьце ласкавыя, апошняму з Чорных Змей (ням.)

Пераклала з польскай мовы Ганна Янкута

«Памяні мяне, пакуль жыву»

Наталля ГАРБАНЕЎСКАЯ

Ад перакладчыцы

Наталля Гарбанеўская прыязджала ў Беларусь прынамсі аднойчы — на 100-годдзе Чэслава Мілаша ў верасні 2011-га.

Пасля сустрэчы мы запрасілі госцю ў рэстарацыю, збіраючыся, канешне, карміць дранікамі. Абралі «Камяніцу». З Залатой Горкі на Пуліхава трэба было пад'ехаць колькі прыпынкаў трамваем-«адзінкай».

Наталля Яўгенаўна была глухаватая і размаўляла голасна, бо сябе не чула. У «адзінцы» яна працягнула размову, што вялася раней, расказваючы нам нешта пра свае творы і пераклады, сваіх паплечнікаў, свой досвед... Гэта было гучна і выглядала з боку як прамова на мітынгу. Гарбанеўская прамаўляла гучней, чым бразгатаў вагон трамвая па разбаўтаных рэйках. Гэта не магло не прайсці незаўважаным.

Да нас падышоў маладзён з доўгімі валасамі. Па старой мінскай завядзёнцы дзевяностых і нулявых, у абед ад яго зваблва патыхала півам.

— А кто такая эта ваша старуха, каб так пафосно говорить о себе в публичном месте? — зласліва спытаўся хлопец.

— Гэта Наталля Гарбанеўская, расійская праваабаронца і паэтка, — адказала я.

— Ну и что? Кому это интересно?

— Але гэта сапраўды знакавая асоба. Яна выйшла на Красную плошчу ў Маскве ў 1968-м... Адна з васьмі...

— Кого это вообще волнует? Это не даёт ей право сейчас орать на весь трамвай. Тем более в Минске! У нас так не принято. Немедленно попросите ее заткнуться.

Я, канешне, не папрасіла. Але сцэну тую запомніла назаўсёды. Азірнулася — рэшта пасажыраў заставалася абыякавай да сцэны. Сітуацыя ўстурбавала толькі майго суразмоўцу. У той час Мінск быў разасобленым, нядружным горадам.

У 2011-м мінчукі ўжо выходзілі на вуліцы з маўклівымі воплескамі, але імёны сусветна вядомых дысідэнтаў былі для іх яшчэ пустым гукам. Ці саступілі б у тым годзе ў мінскай «сотцы» месца Вацлаву Гавэлу, які хадзіў з ляскай? Ці змог бы Нэльсан Мандэла праехацца па «Аўтазаводскай» лініі метро, унікнуўшы дачэпак да колеру скуры? Дзесяць гадоў таму абодва палітыкі і праваабаронцы былі яшчэ жывыя...

А вось ужо ў 2018 годзе легендарны польскі паплечнік Гавэла і Гарбанеўскай Адам Міхнік пры перапоўненай зале выступаў у Мінску, на фестывалі WATCH DOCS. Арганізатарка той сустрэчы Таццяна Гацура-Яворска зазнала сёлета пераслед рэжыму. Яна была прызнаная палітзняволенай, як і сотні іншых беларусаў. І я ведаю, што Наталля Яўгенаўна, калі б была з намі, сёння гучна гаварыла пра гэта на ўсіх маршрутах мінскага трамвая.

Наталля Гарбанеўская нарадзілася ў Маскве 26 траўня 1936 года, была філолагам з адукацыі. Да 1968 года была аўтаркай, рэдактаркай і машыністкай самвыдаву. 25 жніўня 1968 года выйшла на Красную плошчу Масквы ў знак пратэсту супраць уварвання СССР у Чэхаславакію. У вазку пры ёй быў малодшы сын. Была арыштаваная ў 1969 годзе, прызнаная вар'яткай, прайшла прымусовае лекаванне ў Казанскай псіхіятрычнай лякарні. Вызваленая ў 1972-ім. У 1975 годзе разам з двума сынамі эмігравала з СССР, неўзабаве пасялілася ў Парыжы, з'яўлялася ў Францыі асобай без грамадзянства. Працавала рэдактаркай і публіцысткай (часопіс «Континент», газета «Русская мысль», радыё «Свобода»). Перакладала літаратуру з польскай і чэшскай моваў. У 2005 годзе атрымала польскае грамадзянства. У красавіку 2013 года зноў выйшла на Красную плошчу з лозунгам «За нашу и вашу свободу». Памерла ў Парыжы 29 лістапада 2013 года.

Гэтая публікацыя прысвечаная 85-годдзю Наталлі Гарбанеўскай.

По прачытанні кнігі Рэя Брэдбэры «Fahrenheit 451»

Вельмі разумныя людзі
Вельмі разумныя людзі
Вельмі Вельмі Вельмі
Вельмі разумныя людзі
Хто ж ганьбаваць іх будзе?
Хто ж ганьбаваць іх будзе?
Такія разумныя людзі.
Ну проста амаль мудрацы.

Абсмаленыя старонкі
мной не чытаных кніг.
Абсмаленыя старонкі.
Кнігапал непісьменны пры іх.

Вельмі разумныя людзі
сказалі яму: — Спалі.
Сказалі, што гэтыя кнігі —
яго непрыяцелі.

Цяпер падпускаюць да попелу:
— Грабіце дабро ад зла.
Цяпер падпускаюць да попелу:
— Ану, з цэмры да святла!

Я разграбаю попел —
рукі па локаць у прыску.
Я разграбаю попел —
ні літаркі, ані рыскі.

Вельмі разумныя людзі.
Усё вельмі добра прадумалі.
Каб усе іншыя людзі
ужо ні пра што не думалі.

1956

***

Усё роўна потым
ні за што не згадаюць
ці быў Дантэ гвельф,
а ці гібелін,
і якога колеру
сцяг
і ці быў падняты,
і ў якім агні
шукаў ён гібелі.

Ох, магіла брацкая,
вольніца арбацкая
у Ф'ярэнцу сіганучы,
памаліціся,
Аліг'еры памянуці,
Пакланіціся.

1963

***

Раўчук не родзіць кветак,
і стронга не пяе,
а хто не лічыць гэтак,
той вісне на слупе.

А той, хто лічыць зоркі
ў гірляндзе раўчука,
той ці дзіцёнак горкі,
ці форменны зэка.

Навошта ён іх лічыць?
Пятля яму, пятля.
Вароны смерць наклічуць,
Прыме яго, зямля.

Ды ён і нас загубіць —
ату яго, ату!
....
Але не змаўкае сонечны Шуберт
і стронга пяе ў раўчуку.

Верасень 1970, Бутырская турма, бальнічка

***

«Лёс дзяцей яе не турбуе».

Гэту фразу з акту экспертызы,
срабрыстым прапяяную кларнетам,
час пазбавіў фарбаў пагрозы,
але дабяла не вымыў пры гэтым.

Добра, калі дыхаюць за сцяною
два сыны, а не сукамерніцы поплеч,
добра, калі вусны раніцай не сцінае
ядавітай явы горкая горыч.

Добра жыць без абмацвання глузду,
ці не з'ехаў куды, ведаць, хто ты,
удыхаючы не аселы з-пад друзу
прах таго, што, дай Бог, беззваротна.

1973

***

Госпадзе Ісусе, Маці Божая,
што за народзічак неданароджаны?
Як ускудлачанае буслінае пёрка,
ветрыкам гнанае цераз пагоркі,
цераз канавы, цераз сівыя
пусткі, дзе толькі сабакі выюць.

Што за народзічак, што за людцы,
што за айчыначка з нас намалюецца?
Як перастаялая, з таго яшчэ году,
вярба віленская, любая Богу,
вярба фарбаваная, вярба сухая,
пясок пялёсткаў на мяне абсыпае...

1975

***

Памяні мяне, пакуль я жыву
пакуль не абмякла ў сырую траву
пакуль паміж ровам і ротай
рукі звязаныя дротам
але ўсё яшчэ над ровам а не ў
не плач на труне не пугач на багне
не вал па-над ровам і каранёў
вярба скрозь мяне не цягне
Яшчэ варушу пясок
удыхаю пясок нагбом
Памяні ж мяне напраміль Бог
Пакуль не позна напраміль Бог
пакуль на захадзе не чырванее Ўсход

1977

***

Я не паэта й не грамадзянін —
без грамадзянства, ды з якім акцэнтам,
з якой супраціўляльнасцю ацэнкам,
што мне даюць тутэйшыя чужын,

з якою вернасцю — не ім — рацэ,
што коціцца пад мост-не-на-разводзе,
што залівае брук, калі разводдзе,
мае ўсе слёзы там — не на шчацэ,

мае ўсе слёзы выпалі вясной,
вясной, якая больш чым адбуяўшы...
Адкуль жа ёлкі пах прасянай кашы,
на Сэн-Жэрмене, на рагу Сянной?

1982

***

Здараецца,
здараецца, я разумею,
што яны мелі рацыю —
лекары з Крапоткінскага завулка.
І праўда: быць трэба вар'ятам,
каб з норавамі змагацца,
дый шчэ не дзеля славы гэткая праца
і не дзеля месцейка лагернага паўдурка.

А здараецца,
здараецца, я зноў не разумею,
як яны маглі думаць,
што будуць павек мець рацыю —
лекары ў халатах, накінутых на пагоны,
што норавам не памяняцца,
што не надыдзе час —
але не помсты, на плацы,
а праўды, якая цемру шаленства разгоніць.

Канец 1980-х

Пераклала з рускай мовы
Марыя Мартысевіч

Будзьма з «Дзеясловам»!

Сябры!

Заклікаем у бязмежны і вольны свет сучаснай нацыянальнай літаратуры!

Яго ўжо амаль два дзесяцігоддзі прэзентуе «Дзеяслоў» — адзіны ў краіне перыядычны часопіс, які аб'ектыўна асвятляе літаратурна-мастацкі працэс, друкуе творы беларускіх аўтараў (і пераклады замежных) — не зважаючы на іх грамадска-палітычныя і эстэтычна-мастацкія прыхільнасці.

Дзейнасць «Дзеяслова» накіраваная ў першую чаргу на выжыванне ў краіне свабоднага слова, беларускай літаратуры, абарону права пісьменнікаў і журналістаў на публікацыю сваіх тэкстаў, данясенне да чытачоў праўдзівай і аб'ектыўнай інфармацыі пра стан літаратуры і культуры.

Сярод аўтараў «Дзеяслова» былі найлепшыя беларускія творцы: Васіль Быкаў, Янка Брыль, Рыгор Барадулін, Ніл Гілевіч, Генадзь Бураўкін. Свае новыя творы прапануюць выданню Святлана Алексіевіч, Уладзімір Арлоў, Анатоль Вярцінскі, Генрых Далідовіч, Леанід Дранько-Майсюк, Алесь Жук, Сяргей Законнікаў, Васіль Зуёнак, Віктар Казько, Віктар Карамазаў, Уладзімір Някляеў, Алесь Разанаў, Андрэй Федарэнка, Адам Глобус ды іншыя літаратары.

Шмат увагі часопіс надае публікацыям спадчыны вядомых беларускіх пісьменнікаў.

На старонках «Дзеяслова» дэбютавалі такія вядомыя цяпер аўтары, як Вольга Базылёва, Крысціна Бандурына, Анатоль Івашчанка, Наста Кудасава, Сяргей Прылуцкі, Віталь Рыжкоў, Усевалад Сцебурака, Наталка Харытанюк.

Паводле водгукаў чытачоў, заўсёды цікавыя ў «Дзеяслове» і публіцыстыка, эсэістыка, артыкулы на гістарычную тэматыку, літаратуная і мастацкая крытыка.

Падпісацца на часопіс «Дзеяслоў» можна ў любым паштовым аддзяленні Беларусі ды атрымліваць яго шэсць разоў на год.

Індэкс для індывідуальных падпісчыкаў — 74813, для ведамаснай падпіскі — 748132.

Часопіс «Дзеяслоў» можна набыць і ў менскіх кнігарнях: «Акадэмкніга» (пр. Незалежнасці, 72), «Кніжная шафа» (пр. Дзяржынскага, 9, уваход са двара), а таксама ў інтэрнэт-крамах knihi.by і prastora.by.

Сайт часопіса — dziejaslou.by.

Будзьма разам!

Дзядзька Міхал

Беларускі паэт, драматург, публіцыст і выдавец Тодар Лебяда (Пятро Шырокаў, 1914—1970) быў двойчы рэпрэсаваны: у 1936-м — на 5 гадоў — і ў 1947 годзе — на 25.

Тодар Лебяда ўпершыню ў беларускай літаратуры смела і адкрыта паказаў жахі сталінскага тэрору, знішчэнне беларускай нацыі.

Нядаўна ў Дзяржаўным архіве Віцебскай вобласці выявіў некалькі рэдкіх празаічных твораў Тодара Лебяды. Адно апавяданне «Дзядзька Міхал» прапануе чытачам «Літаратурнай Беларусі». Гэта вельмі чуллівы і праўдзівы твор пра лёс беларусаў у далёкіх алтайскіх лясах, скуль тысячы не вярнуліся на Бацькаўшчыну...

Сяргей ЧЫГРЫН

Тодар ЛЕБЯДА

Ой, як шмат беларускага гора і слёз захавалі ў сабе гэтыя алтайскія лясы ды як шмат шчырых беларусаў знайшлі сабе магілы ў гэтай здзічэлай тайзе толькі таму, што яны былі беларусамі...

Вясна. Сонца ва ўсёй сваёй прыгажосці высока ўзнімалася над аголенымі верхавінамі. Прыглядзецца ўважліва — і можна было заўважыць, як таялі апошнія льдзіны сярод скамянелых узгор'яў. Здавалася, што сонца ўсе свае праменні і ўсю сваю моц на гэты раз накіравала туды, дзе адчай і голад.

Працавалі ў тайзе. Буйныя кроплі салёнага поту скатваліся з твараў, траплялі раз-пораз у рот праз раскрытыя вусны; гэтыя кроплі салёныя, нясмачныя, іх на хаду сплёўвалі з моцнай лаянкай. Кроплі поту скатваліся на вочы, і тады па мокрым твары праводзілі рукавом заскарузлае кашулі, пакідаючы на твары брудныя сляды. Спыніць хаця б на момант работу і адпачыць было немагчыма. Адразу ва ўсё горла грымеў покліч «папугая»: «Давай!..». Гэтае «давай» быццам бізуном выцінала па сэрцы.

Я з маім «напарнікам» — прафесарам Пецярбургскага інстытута мікрабіялогіі — дапілоўвалі тоўстую, у некалькі абхватаў, піхту. Нейкім чынам гэтая піхта пахілілася ў супрацьлеглы бок, куды мы ніяк не разлічвалі, і з шумам «разыграла» вакол пня, адпіхнуўшы майго старэнькага прафесара далёка ўбок. Я некаторы час стаяў, як аслупянелы, потым падбег хуценька да прафесара, якога лічыў ужо мёртвым. На шчасце, з ім нічога не сталася.

— Э-э, браце, гэта табе не ўніверсітэт, тут, браце, трэба мазгамі варушыць... — пачуў я ззаду нейкі незнаёмы голас.

Я толькі лёгка здрыгануўся, бо гэта была мова беларуса. Азірнуўся — і заўважыў, як да нас набліжаўся яшчэ зусім незнаёмы мне чалавек. На яго потным і брудным твары расплывалася прыемная ўхмылка з пачуццём нейкага асаблівага, прыемнага мне гонару. У яго голасе я не пачуў ні пагарды, ні злосці. «Слоў няма, — казаў ён далей, — справа не лёгкая».

«Папугай» паведаміў, што мы маем права абедаць. Абеду для нас ніякага не гатавалі. Дарагім быў і паўгадзінны адпачынак.

— Адкуль вы, дзядзька, ведаеце мяне?

— Яшчэ б не ведаць. Як гэта — каб земляка ды не ведаць. Я цябе адразу пазнаў. А табе, браце, вось дык і сорам, што земляка цураешся. Студэнцкая гордасць сказваецца...

Гэтыя словы яго прывялі мяне ў замяшанне. Я не ведаў, што мне адказаць.

— Мяне Міхалам завуць, са Случчыны я... Трэці год, як служу «гражданину начальнику».

Дзядзька Міхал, прыжмурыўшы вока, паглядзеў на сонца.

— Прыпякае, бач... Так, так... А ў нас там ужо павінны сады расцвітаць...

У голасе дзядзькі Міхала адчуваўся нейкі далёкі сум. У вачах яго ігралі нейкія патаемныя агеньчыкі. Вялікую душу адчуваў я ў гэтым яго поглядзе.

На момант дзядзька Міхал знік паміж кедровымі зараслямі, і праз некалькі хвілін ён звярнуўся зноў да мяне — з засмажанай на вогнішчы вавёркай.

— Мацуйся! — і ён аддаў мне палову вавёркі. Я некаторы час стаяў у нерашучасці з вавёркаю ў руцэ. Здаецца, дзядзька Міхал зразумеў мяне раней, чым я сказаў што-небудзь.

— Што, душа не ляжыць? Ты, браце, не асаблівы!.. — і ён першы з вялікім апетытам пачаў есці сваю порцыю. — Трэці год я тутака... Шмат чаго наглядзеўся, шмат сяброў-землякоў сваіх пахаваў у гэтых гарах. Унь, дзе бярозка бялеецца...

Ён паказаў пальцамі ўбок:

— Там адзін віцябляніи Анучча пахаваны... А унь, дзе скала — лявей гэтых кедраў, там з-пад Воршы беларус адзін ... Сам магілку капаў яму, а зверху бярозку пасадзіў. Хай, думаю, расце на памяць. Там унь, за ручаём, з Бабруйска настаўнік ляжыць, а унь пад гарой — з-пад Слуцку... Тут, браце, цэлая гісторыя Беларусі нашай!.. З табою вось таксама спаткаўся...

Дзядзька Міхал кінуў на кучу муравейніка рэшты абгрызенае вавёркі.

— Пачуў ад цябе роднае слова, і як бы штосьці абарвалася ў сэрцы маім. Меў бы крылы, здаецца, паляцеў бы ў сваю старану!.. Здавалася б, і праца была не працаю, і голад не голадам, калі б толькі хоць адным вокам паглядзець на свае прасторы, хоць бы адну хвіліну падыхаць на паветрам!..

Дзядзька Міхал з сумам прыглядаўся кудысьці ўдалячынь.

— Даруй мне, — схамянуўся дзядзька Міхал, — цябе завуць Тодарам?

— Тодар, — адказаў я.

— Дык вось, як ты думаеш, Тодар? Мне здаецца, што мы ўсётакі яшчэ будзем на Беларусі!

Я не ведаў, што адказаць на такое ці то сцверджанне, ці то запытанне. Я маўчаў, і ў гэтым маўчанні ён, здавалася, знаходзіў патрэбны яму адказ.

Дзядзька Міхал зноў утаропіўся вачыма ўдалячынь, у той бок, куды паволі ў прамяnёных пералівах апускалася вясновае сонца. Наш спакой парушыў абрыдлівы вокліч «давай...». Паўгадзінны «абед» скончыўся. Зноў браліся за працу, зноў загудзелі пілы, застукалі тапары па алтайскай тайзе.

— Мы яшчэ пагаворым, шмат аб чым пагаворым, — сказаў дзядзька Міхал і пайшоў на сваё ранейшае месца. Я таксама ўзяўся за сваю працу.

Дзядзька ўзварушыў мае свежыя раны. Толькі ж я не даведаўся дакладна, хто ж ён такі, гэты Міхал.

— Беражы-ы-ся! — раптам пачулася з усіх бакоў па тайзе. Цяжка стагналі, падаючы на зямлю, дрэвы.

Праз некаторы час пачуўся дзікі крык. Я заўважыў, як некалькі чалавек, спяшаючыся, накіраваліся да таго месца. З дазволу «папугая» пабег і я. З-пад груды піхты, якая толькі што ўпала на зямлю, выцягвалі чалавека. Я адразу пазнаў у ім дзядзьку Міхала.

Яго вочы бегалі па натоўпе ў непрытомнасці. Яны хутка ўтаропваліся ў кожнага чалавека, стараючыся распазнаць кагосьці. І вось поглядам ён стрэўся са мною.

— Тодар!..

Ён працягнуў сваю дрогкую руку. Потым адчуваў, як ён намагаў усе свае апошнія сілы і хацеў штосьці сказаць. У яго гэта не атрымлівалася.

— Можа... Тодар... на Беларусі будзеш... — але ён зноў не дагаварыў...

— Я, дзядзька Міхал, буду на Беларусі, — казаў я, стараючыся яму дапамагчы, а сам з сумам думаў, што не, можа, і не буду.

Кроў праз рот хлынула ў дзядзькі Міхала. Ружовая, цёмная кроў... Яна цёплым струменьчыкам палілася на аголены гранітны камень. Ён яшчэ ў сутаргах змагаўся са смерцю, моцна сціскаючы патрэсканыя ад спякоты вусны, імкнучыся хоць на хвіліну затрымаць у сабе жыццё.

— Тодар... Пастарайся ўсё ж быць...Тодар... на радзіме...

Больш ён не сказаў нічога.

Пастаяўшы яшчэ некалькі хвілін, я асцярожна, з болем у сэрцы, скрыжаваў на грудзях яго яшчэ цёплыя рукі. Мне здавалася, што і з майго сэрца таксама палілася кроў і гарачым струменем паплыла па нутры, сціскаючы ў грудзях і стрымліваючы дыханне...

— Давай!.. — пракрычаў у тайзе ад злосці «папугай».

Дзядзька Павел

Лявон ВАЛАСЮК

У маім невялічкім садзе больш за трыццаць гадоў расце прыгожае дрэва — грэцкі арэх. З цягам часу яно стала высокім, разгалістым. Я люблю пазіраць на любімае дрэва з кухоннага акна.

Грэцкі арэх — двухгадовым саджанцам — прынёс маёй маці яе старэйшы брат Павел, які жыў ад нас праз дзве вуліцы. Дзядзька Павел усё сваё жыццё працаваў на будоўлі: колькі я памятаю — маляром. Было, што і я хадзіў да яго па фарбу для падлогі, калі мы дабудоўвалі новы цагляны дом. Той пах цёмна-чырвонай фарбы памятаю і цяпер, калі стаў мастаком і без фарбаў не ўяўляю свайго жыцця.

Са слоў маці я ведаў, што дзядзька Павел у юнацкія гады любіў маляваць, і яговыя лебедзі на азёрнай роўнядзі, рагатыя алені ды зіркатыя кацяняты аднаявскоўцы ўстаўлялі ў саматробныя рамкі пад шкло, упрыгожваючы такім чынам сваё жытло. У нашым доме, колькі сябе помню, віселі белыя галубы на блакітнай паперы. Напэўна, і мне, думаю іншы раз, перадалася ў спадчыну дзядзькава цікавасць да малявання.

У дзядзькі Паўла склаўся няпросты жыццёвы лёс. За польскім часам ён быў падпольшчыкам, сябраваў з беларускімі камуністамі. А як усталяваліся Саветы, быў прызваны на службу і накіраваны ў Брэст-Літоўск, у рэзервовае падраздзяленне (было гэта на пачатку лета 1941-га). Казармы знаходзіліся непадалёку ад чыгуначнага вакзала ў Граеўскім прадмесці, як называлі гэты раён Брэста.

Ранкам 22 чэрвеня ад нечаканых выбухаў пахіснулася і перакулілася зямля. Дзядзька Павел не памятаў, як апынуўся ў дымнай варонцы побач з чыгуначным палатном. Там жа аказаўся і яшчэ адзін з «рэзервістаў». Чырвонаармейцы як спалі, так і павыскоквалі ў споднім у вокны і праломы сценаў, не разумеючы, што рабіць і куды бегчы. Рэзервіст-навабранец і яго саслужывец не паспелі ачомацца, як зверху на краі варонкі ўбачылі нямецкіх салдат, якія крыкам і жэстамі загадвалі падымацца...

Вялікую калону ваеннапалонных гналі праз горад да Брэсцкай крэпасці. На цяперашняй вуліцы Герояў Абароны салдаты-канваіры дазволілі ім зайсці ў дамы і папрасіць якую адзежыну, бо многія былі ў адным споднім. У той самай калоне дзядзька Павел натрапіў і на свайго земляка Сцяпана Грыгорыка з вёскі Стасюкі, з якім быў разам да канца палона.

А сусед па варонцы аказаўся малодшым камандзірам. Гэта выдавала яго прычоска — у адрозненне ад радавых, якія стрыгліся пад нуль, чырвоныя камандзіры насілі на галаве валасы. На хаду, у двары незнаёмага дома, дзядзька Павел са Сцяпанам на хуткую руку пагалілі перапалоханага не менш, чым яны самі, камандзіра. У гаспадара знайшлася для яго цывільная вопратка. Так і ўратавалі чалавека.

Потым палонныя апынуліся пад Бялай Падляскай у Польшчы, дзе іх галоднымі трымалі пасярод поля, абнесенага калючым дротам. Пад нагамі была выедзена ўся трава разам з карэннем. Толькі зрэдку ахоўнікі шпурлялі за калючы дрот салёную рыбу. Тыя з бедалаг, хто апантана накідваўся на такую ежу, доўга не жылі.

Кожную раніцу вывозілі на падводах памерлых: першымі не вытрымалі голаду і здекаў «інтэлігенты», потым тыя, хто няблага карміліся перад вайною. Даўжэй за іншых трымаліся мужчыны, каторыя перажылі галодныя гады. Тых, хто застаўся жыць, павезлі далей, у Германію. Па дарозе ў вагоны кінулі па некалькі боханаў хлеба, справакаваўшы бойкі паміж звяр'яцелымі ад голаду людзьмі. Сцяпану ўдалося ўхапіць бохан на ляту, па́даючы, ён прытуліў яго да грудзей, а дзядзька Павел, каб надзейна, лёг зверху. Так і дзяўблі па крошцы, пакуль ехалі.

У Берліне дзядзька Павел быў сведкам не абы-якога дзіва: нямецкія жанчыны падыходзілі да рускіх палонных, сцягвалі з іхніх галоў пілоткі, каб пабачыць там рогі. Варожая прапаганда на поўным сур'ёзе даводзіла, што ўсе рускія ходзяць з рагамі на галаве.

Далей лёс закінуў дзядзьку Паўла ў Францыю: пабачыў ён і Парыж, і французскі Брэст. Апошнім месцам палону, і надоўга, стала Нарвегія. Усё тая ж галадэча, пакутлівыя думкі пра кавалак чэрствага хлеба, які абменьвалі, было і такое, у гэткіх жа, як і самі, бедалаг-куроў на выпадкова знойдзены недапалак.

Дзядзька Павел заўсёды і ўсім дзяліўся са сваім земляком Сцяпанам, з якім разам прайшлі ўсе лагерныя пакуты. Дапамагло выжыць яшчэ і тое, што палонныя жылі ў згодзе. Па зямляцкім ці іншым прынцыпе яны негалосна дзяліліся на «брыгады», у якіх самі ж усталёўвалі моцную дысцыпліну.

У 1945-м, пасля вызвалення, на перасыльным пункце пад Выбаргам, дзе вырашаліся далейшыя лёсы ваеннапалонных, дзядзька Павел нос у нос сутыкнуўся з былым камандзірам-палітруком, тым самым, для якога стаў цырульнікам, не дапусціў, каб выпхнулі ў афіцэрскую калону. Той быў ужо капітанам і займаў, відаць было, немалую пасаду. Афіцэр пазнаў свайго выратавальніка і дапамог яму не трапіць у спіс здраднікаў.

«Я хацеў цябе задушыць яшчэ ў лагеры пад Бялай Падляскай, — немаведама для чаго адкрыўся афіцэр. — Баяўся, што выдасі мяне за кавалак хлеба. Добра, што не знайшоў».

Сябрамі яны так і не сталі. Павел Паўлавіч Крэчык, родны дзядзька па маці, хоць і не меў ваенных медалёў, быў і застаўся ў маёй памяці чалавекам з пачуццём высокай уласнай годнасці.

Сабіна БРЫЛО: «Калі будзеш баяцца, згубіш сілы на жыццё»

Паэтка Сабіна Брыло ўспрымае свет праз тэкст. Праз тэкст знаёміцца з яго аўтарамі. У тэкст яна ўвасабляе ўласнае жыццё. З дапамогай тэксту лечыць і сябе, і іншых. А вершы — гэта толькі адна з частак яе свету, дзе валадарыць тэкст.

— Сабіна, хто вы: паэтка, журналістка ці рэдактарка?

— Хоць ужо досыць шмат часу я не працую ў палявой журналістыцы, але дасюль, калі пытаюць, як прадставіць мяне, я кажу, што журналістка. Напэўна,

гэта нешта такое, што з чалавека не выветрываецца.

— Лад жыцця?

— Так. Нягледзячы на тое, што з кожным годам я ўсё больш фіксую ў сабе інтраверсію, я ўсё адно не перастаю цікавіцца людзьмі. Гэта своеасаблівая опцыя: калі яе ўключылі, выключыць цяжка.

— Як вы прыйшлі ў журналістыку?

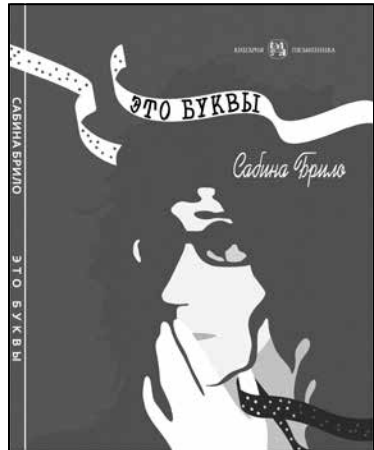
— У журналістку я прыйшла ў дваццаць гадоў, прытым вучылася ёй у рэдакцыі. Пачала працаваць у палітыка-прававым штотыднёвіку «Феміда». Гэта быў 1994 год. Пасля я зарабляла грошы ў газеце «Криминальное обозрение», была намеснікам галоўнага рэдактара і, па сутнасці, рабіла газету «па сваім уяўленні», нават прасоўвала там праваабарончую тэматыку. Адтуль і пайшла ў дэкрэт. Пасля працавала рэдактарам аддзела ў «Медыцынскім весніку». Мне падабалася медыцынская тэматыка, падабалася працаваць са спецыялістамі, капаць углыб, дапамагаць людзям... Праўда, хоць тады быў і пачатак 2000-ых, але працаваць у дзяржаўным выданні ўжо было невыносна. Галоўны рэдактар штотыдзень хадзіў на планёркі ў міністэрства, дзе наўпрост казалі, пра што трэба пісаць. Пакуль я магла распрацоўваць сур'ёзныя тэмы, ставіць нязручныя пытанні, шукаць на іх адказы і публікаваць гэтыя матэрыялы — мне было цікава, але чым далей, тым для мяне было менш паветра, і праз некалькі гадоў я сышла. Паклікалі ў глянцавы часопіс, займалася там пераважна рэдактурай, час ад часу нешта пісала. Калі пачаў працаваць «Белсат», мы разам з маім мужам сталі рабіць для яго праграму «Маю права», і гэта было цалкам маё. Прававая тэматыка заўсёды для мяне была цікавай. Думаю, гэта выклікана той сітуацыяй, у якой мы жылі і жывём, калі рэчаіснасць не адпавядае тым нормам, якія мусяць панаваць у грамадстве.

— Як пазнаёміліся са сваім мужам Андрэем Бастунцом, які ўзначальвае Беларускую асацыяцыю журналістаў?

— Мне было дзевятнаццаць гадоў, калі я кінула пэўны лад свайго жыцця і перспектывы, якія разгортваліся перада мной. Я пісала вершы, якія лічыла добрымі, таму прынесла іх у «Знамя юности». Тады пры газеце было літаратурнае аб'яднанне «Светацень», куды ўваходзіў і Андрэй. Некалькі гадоў мы разам друкаваліся, «адточвалі» сваё майстэрства вершаскладання... І я паступова пачала «закохвацца» ў яго вершы. Думаю, гэта быў першы жывы паэт, якога я палюбіла. Андрэю тады было 28 гадоў, яго вершы былі пераважна пра каханне і чалавечую тугу. Мяне гэта моцна падкупіла. Мы пачалі сустракацца, а праз некалькі гадоў у нас нарадзіўся сын Арсеній.

— Ведаю, што пасля нараджэння сына вы перасталі пісаць, прытым не рабілі гэта доўгі час. Чаму?

— Калі сын нарадзіўся, у мяне засталося мала часу на сябе. Жыццё перафарматавалася, бо ты робішся дадаткам да дзіцяці

і не маеш уласных жаданняў. Па-другое, мне падавалася, што калі я буду займацца творчасцю і атрымліваць ад гэтага асалоду, давядзецца за гэта плаціць. А самая дарагая валюта, якую я маю, — гэта мой сын. Мне падавалася, што жыццё з малым мусіць быць напружаным і накіраваным на яго патрэбы... Але калі сыну было каля года, я выйшла на працу. Амаль усе заробленыя грошы я аддавала на заробак няні. Вершы пісаць я не магла, а праца была патрэбна мне, каб не з'ехаць з глузду.

— А ці не прыходзілася сябе стрымліваць, бо пісаць усё ж такі хацелася?

— Было такое. Цяжка таму чалавеку, які душэўнае напружанне прызвычаіўся выліваць на паперу. Першыя часы гвалтоўна прымушала сябе не пісаць. Але ў тыя гады ў мяне было шмат працы... Трэба было жыць і зарабляць грошы, каб набыць нармальную кватэру. Да таго ж, я вучылася ў ЕГУ. Напэўна тады ў мяне не асабліва было часу на рэфлексіі.

— Калі ўрэшце вярнуліся да напісання вершаў?

— Да вершаскладання я вярнулася, калі зарэгістравалася ў фэйсбуку. Гэта было ў 2012 годзе. Я падлічыла, што не пісала вершы чатырнаццаць гадоў. А калі завяла старонку ў фэйсбуку, то такім вось чынам пачала арганізоўваць уласнае выказванне. Праз фэйсбук я пазнаёмілася і з Юліяй Чарняўскай. Яна прапанавала мне ўвайсці ў рэдкалегію літаратурнага клуба «Графо». Гэта была сапраўды класная і цалкам валанцёрская ініцыятыва, дзякуючы якой шмат творчых людзей паміж сабой пазнаёміліся, сталі выходзіць на публіку, друкавацца.

— Як гэтыя вершы здолелі пасля ўвайсці ў кнігі?

— У фэйсбуку мяне чыталі сябры і знаёмыя, якія былі звязаны з Саюзам беларускіх пісьменнікаў. Тады ад Саюза і прыйшла прапанова выдаць зборнік: вершаў на яго хапіла, нават засталося з лішкам. Я сама ўзяла адказнасць за вокладку і вёрстку. Выдаць другую кнігу прапанаваў Раман Цымбераў. Яе набывалі тыя людзі, якія набылі першую кнігу. Выйшаў зборнік маіх вершаў і па-літоўску. Мой сябра, паэт, перакладчык і драматург Гінтарас Граяўскас, які і раней перакладаў мае вершы на літоўскую мову, папрасіў грошы ў міністэрства культуры Літвы на выданне кнігі маіх вершаў. Аднак яму адмовілі. Тады ён напісаў у фэйсбуку пост, у якім прапанаваў сябрам сабраць грошы на кнігу. Неабходную суму літоўцы сабралі за 36 хвілін. Кніга хутка выйшла і хутка разышлася.

— Ці змянялася стаўленне да сябе, калі пачалі выходзіць кнігі?

— Каб я лічыла сябе нявартай аўтаркай, я б ніколі не выдала кнігу. Я радая, калі знаходжу чытачоў, якім мае тэксты прыносяць задавальненне. Адабрэнне ад некага мне не тое каб патрэбна... Навошта табе чуць, што ты жанчына, калі ты і так ведаеш, што ты жанчына? Я ведаю, што я добра пішу тэксты. Дваццаць гадоў таму, напэўна, адчувала б сябе інакш. Тады, магчыма, гэтае прызнанне і спатрэбілася б. Калі табе сорак — гэта цябе ўжо не так акрыляе. Ты можаш або нешта даваць гэтаму свету, або не даваць. Калі мне кажуць: «Віншуем вас з кніжкай!», мне хочацца сказаць, што гэта я вас віншую, бо вы можаце яе пачытаць. Я не з тых, хто прыходзіць некуды і пачынае пералічваць свае заслугі. Але я радая, што кнігі выйшлі. Дай Бог, каб я і надалей адчувала гэты свет, каб магла нешта выказаць.

— Як праходзяць вашыя цяперашнія дні?

— Збольшага займаюся рэдактарскай працай. Нядаўна пра мяне ўзгадалі як пра паэтку: запрасілі пачытаць вершы студэнтам філфака БДУ. Улетку, калі ўсё будзе добра, паеду ў Літву на вялікі міжнародны паэтычны фестываль.

— Вам падабаецца выступаць з вершамі перад чытачамі?

— Мне няпроста выступаць, я выдаткоўваю шмат унутраных сіл. Лягчэй — перад тымі, хто ўжо чытаў мае тэксты.

— Маеце больш давер да гэтых людзей?

—Так. Чамусьці адчуваю сябе перад імі жаданай, не баюся, што ім надакучу. Перад незнаёмай аўдыторыяй мне цяжка чытаць, але час ад часу гэта раблю. Праўда, бывае, што я вельмі кепска сябе адчуваю пасля такіх выступаў. Магчыма, гэта праз маю інтраверсію, а магчыма, я проста занадта адказна стаўлюся да такіх мерапрыемстваў. Не люблю і калектыўныя выступы. Мне падаецца, што людзі прыйшлі паслухаць іншых аўтараў, а я ім замінаю (смяецца).

— Ці цяжка творчым суджэнцам быць у шлюбе?

— Цяжка. І ў сям'і, і ў побыце. Былі размовы, калі мы з мужам выказвалі, што перакрылі кісларод адно аднаму... У нас ніколі не было ні лёгкага сямейнага жыцця, ні мядовых месяцаў ці гадоў... Андрэй таксама перастаў пісаць у свой час. Але ў 2016 годзе ў яго выйшла кніга з тымі вершамі, у якія я некалі закахалася... Гэта вельмі якасныя вершы. У Андрэя напісаны і раман, які, праўда, пакуль не выдадзены. Ён піша, але вельмі рэдка. Мне часам бывае шкада, што Андрэй абраў грамадскую дзейнасць, а не літаратурную, бо ён вельмі добры літаратар. Ён арганізаваны так тонка, як і мусіць быць арганізаваны той чалавек, які піша. Мы абодва ўспрымаем жыццё хваравіта. Калі два чалавекі жывуць разам, ім нялёгка. Але на пэўным этапе ты разумееш, што мусіш дапамагаць іншаму справіцца з яго болем, а не выліваць у дадатак яшчэ і свой. Наогул, два чалавекі мусяць быць побач толькі тады, калі могуць дапамагаць адно аднаму.

— Як ваша сям'я перажывала часы, калі ўзімку сілавыя структуры аказвалі ціск на БАЖ і, адпаведна, на вашага мужа?

— Мы ж ведалі, што было пасля выбараў у 2006 і 2010 гадах. Маім знаёмым, маладзейшым за мяне, я казала ў жніўні, што мы мусім быць гатовымі да трох рэчаў. Нас могуць пакалечыць, пасадзіць і забіць. Асабіста я да ўсяго гэтага была гатовая, таму выклікі на допыты — рэч хоць і непрыемная, але не такая страшная, калі ты ўжо падрыхтаваўся да горшага. Мы стаім тварам да непрыкрытага зла, ад якога можна чакаць усяго, што заўгодна. Але гэтага не трэба баяцца. Калі будзеш пастаянна баяцца, то згубіш усе сілы на жыццё, а жыць трэба працягваць.

— Ці атрымліваецца цяпер пісаць?

— Пішу па крысе, але цяжка сёння знайсці форму. Вершы патрабуюць дысцыплінаванага падыходу. Нельга пісаць, калі табе няма чаго сказаць. Я лічу, што вершы мусяць мець філасофскую і музычную каштоўнасць. Добры верш — гэта калі ты яго чытаеш услых і ў цябе ні за што не чапляецца язык. Мне блізкія тыя аўтары, у якіх я не бачу эга. Выкараніць сваё эга, перахварэць на яго — вельмі важная рэч для пісьменніка. Важна прыйсці да таго стану, калі ты можаш стаць інструментам.

Прызнаюся: у жніўні я пачала пісаць п'есу «Ребята, я тут». Гэта п'еса пра Хрыста і пра тое, як вынікае з назвы, што Ён сёння — пасярод нас. Я вельмі хачу яе дапісаць, але пакуль усё яшчэ знаходжуся нібыта ў дрыгве: гатовыя толькі асобныя часткі. Я хачу надаць п'есе той сэнс, які быў важны б для мяне і для іншых людзей. Ведаеце, зараз так цяжка... Не ведаю, ці можа з такога становішча нарадзіцца нешта правільнае і добрае. Зараз шмат рэчаў хочацца не чуць і не бачыць. Праз гэта ты нібыта апранаеш на сябе навушнікі. Але яны перашкаджаюць чуць. А губляць слых ты не можаш, бо ты той чалавек, які трансфармуе жыццёвую сітуацыю ў тэкст.

— Але як можна працягваць заставацца чулым да таго, што адбываецца навокал, і ў той жа час не стаць паралізаваным ад болю?

— Часам верш з'яўляецца тады, калі на душы вельмі цяжка. Гэта такі псіхалагічны прыём: калі табе блага, зрабі тое, што ў цябе добра атрымліваецца. Напрыклад, ты можаш спячы кекс: ён смачна запахне — і ў цябе падымецца настрой. Калі ў цябе атрымліваецца пісаць вершы, то ў такіх выпадках ты пішаш. Але калі табе надта балюча і цяжка, то сілы на гэта знайсці немагчыма. Думаю, тады трэба перажыць гэтыя хвіліны, ператрываць. Наогул аматар цярпенняў. Цярпенні — гэта тая рэч, якая нам мусіць моцна дапамагаць жыць, лавіць тую хвіліну, калі ў нас ёсць сілы. Так склалася, што мой лёс — гэта частка агульнага лёсу. Да мінулага жніўня ў нас былі як бы толькі ўласныя лёсы, усе паміж сабой канкуравалі... Такі свет мне не падабаецца. Цяпер па-ранейшаму ў нас ёсць сем'і, свае праблемы, змаганні з хваробамі... Але наш лёс апынуўся ўнутры агульнага лёсу. Вось так і жывеш: чакаеш спаўнення свайго лёсу. А разам з тым разумееш: таму, хто побач з табой, нясоладка, таму намагаешся яму дапамагчы. Але калі не можаш дапамагчы, то хаця б не трэба ныць. Думаю, што кожны чалавек, які апынуўся ў такой цяжкай сітуацыі, мусіць перасэнсаваць сваё жыццё. Заробкі, кватэры, крэдыты... У чым сэнс жыцця? Наўрад ці ў гэтым...

Вікторыя ЧАПЛЕВА

Літаратурная Беларусь
Кіраўнік праекта «ЛІТАРАТУРНАЯ БЕЛАРУСЬ» Алесь ПАШКЕВІЧ. Рэдактар Барыс САЧАНКА.
Тэлефон для даведак: **(8-017) 354-80-91.** Адрас электроннай пошты: **sbp@tut.by**